

ŚWIADOMOŚĆ HISTORYCZNA,
POCZUCIE PATRIOTYZMU, EDUKACJA
OBYWATELSKA I PROOBRONNA
ŻOŁNIERZY ZAWODOWYCH
WOJSKA POLSKIEGO

ABSTRAKT

Artykuł prezentuje socjologiczno-empiryczną analizę poziomu patriotyzmu, świadomości historycznej i kształtowania morale wśród żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego oraz diagnozę procesu edukacji obywatelskiej i proobronnej, prowadzonego w strukturach resortu obrony narodowej. Aspekty te implikują stosunek wojskowych do służby, a w konsekwencji rzutują na bezpieczeństwo państwa i narodu. Postawy patriotyczne i proobronne wiążą się ze znajomością historii Polski i świadomością historyczną żołnierzy, a zaangażowanie obywatelskie wyrażane jest poprzez stosunek żołnierzy do munduru, symboli wojskowych i narodowych, ich zainteresowanie sprawami publicznymi, a także aktywność społeczną w ramach służby wojskowej i poza nią. Cechy te kształtowane są wśród kadry zawodowej Wojska Polskiego poprzez ustawicznie realizowany w wojsku proces kształcenia obywatelskiego, który jest jednym z elementów szkolenia żołnierzy.

Podstawą do analizy poruszanych zagadnień są wyniki badań przeprowadzonych przez Wojskowe Biuro Badań Społecznych, działające w ramach Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej, które zrealizowano w marcu i kwietniu 2017 r. na reprezentatywnej próbie żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego. Wyniki sondażu udowadniają, że realizacja zajęć z zakresu kształcenia obywatelskiego w środowisku wojskowym przyczynia się do świadomego poszerzania wiedzy historycznej, jak również pomaga żołnierzom internalizować właściwe postawy obywatelskie, oparte na silnym poczuciu patriotyzmu i odpowiedzialności, zarówno w życiu zawodowym, jak i społecznym. Trzeba jednak zauważyć, że jest to efekt procesu ciągłego, dlatego warto kontynuować programy edukacyjne wśród kadry zawodowej, które przyczyniają się, jak dowodzą dane empiryczne, do budowania i podtrzymywania poczucia patriotyzmu i zaangażowania obywatelskiego żołnierzy. Należy podejmować działania wpływające na poprawę takich postaw, zwłaszcza

w korpusie szeregowych zawodowych. Wynikiem tego może być wyższe morale, silniejsza więź z wojskiem i społeczeństwem, a przez to większe zaangażowanie w sprawę kraju i wzmacnianie jego bezpieczeństwa.

SŁOWA KLUCZOWE

żołnierze zawodowi, patriotyzm, świadomość historyczna, edukacja proobronna, kształcenie obywatelskie

WSTĘP

Świadomość historyczna rozumiana jest najczęściej jako „zdolność postrzegania losów własnych i swojej grupy jako części linearnego procesu historycznego. W innym znaczeniu jest to zespół wyobrażeń odnoszących się do przeszłości, zwłaszcza przeszłości grupy, z którą jednostka identyfikuje się”¹. W takim rozumieniu świadomość historyczna to odpowiednik pamięci zbiorowej, tradycji i pamięci publicznej. Cechuje ją emocjonalność i nie jest równoważna z wiedzą o faktach historycznych, a raczej z reakcją na fakty. Podstawę świadomości historycznej stanowi solidarność z grupą, o której przeszłość chodzi, ponieważ pojmowanie historii służy legitymizacji lub delegitymizacji działalności członków grupy jako zgodnej lub niezgodnej z jej tradycją². Diagnozowanie świadomości historycznej oraz patriotyzmu żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego prowadzi się, mierząc ich stosunek do historii narodu, zbiorowości, a także do historii grupy zawodowej, co jest ważnym elementem ich tożsamości. Ma on wpływ na kształtowanie tożsamości społecznej, a w konsekwencji formuje relacje jednostki z grupą. W socjologii używa się pojęcia tożsamość historyczna³ na określenie identyfikacji jednostek z wartościami, osobami, wzorcami postępowania, które są lokalizowane w kolektywnie rozumianej przeszłości grup i zbiorowości, takich jak: rodzina, wspólnota lokalna, grupa zawodowa lub etniczna, państwo czy naród. Historyczne identyfikacje mają szczególne znaczenie w przypadku kształtowania

¹ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/swiadomosc-historyczna;3984377.html> (dostęp: 9.10.2017).

² Zob. tamże.

³ R. F. Baumeister, M. Muraven, *Identity as adaptation to social, cultural, and historical context*, „Journal of adolescence” 19.5 (1996): 405–416.

postaw żołnierzy Wojska Polskiego. Dostarczają wzorów osobowych, pełnią rolę integracyjną i mogą mieć wpływ na morale, stosunek do realizacji zadań służbowych oraz budowanie więzi w środowisku wojskowym.

W badaniu patriotyzmu istnieją różne podejścia. Analizuje się go w perspektywie porównawczej i interdyscyplinarnej (historycznej, psychologicznej, socjologicznej, wojskowej). Patriotyzm konserwatywny opiera się na świadomości historycznej i przywiązaniu do tradycji. Nowoczesny zaś jest poszukiwaniem działań przyczyniających się do rozwoju wspólnoty narodowej w czasach pokoju. Budują go: kultura narodowa, aktywność społeczno-polityczna i udział w rozwoju gospodarczym kraju. Przyjmuje się, że poczucie patriotyzmu powinno uaktywniać się w każdym wymiarze życia codziennego, nie tylko w czasie świąt i uroczystości państwowych.

Postawy obywatelskie są wyrazem przynależności do społeczeństwa obywatelskiego, którego szczególny charakter cechuje zbiorowa samoświadomość poznawcza i normatywna, oparta na zainteresowaniu wspólnym dobrem. Edward Shils zauważa: „Obywatelskość to swoisty światopogląd i dyspozycja społeczeństwa obywatelskiego, wywodząca się z uczestnictwa jednostek w jego zbiorowej samoświadomości. Z obywatelskości wynika przywiązanie do całości społeczeństwa, objawiające się w decyzjach i działaniach zmierzających do ochrony i pomnażania dobra całej społeczności. (...) Obywatelskość to akceptacja zobowiązania do działania (przynajmniej w pewnym zakresie) na rzecz wspólnego dobra, w momencie podejmowania decyzji dotyczących sprzecznych interesów czy ideałów. Nakazuje ona branie pod uwagę konsekwencji poszczególnych działań dla dobra wspólnego czy społeczeństwa jako całości. Upowszechnienie postawy obywatelskiej pozwala zachować równowagę między różnymi, rywalizującymi i sprzecznymi elementami społeczeństwa. (...) Obywatelski element społeczeństwa to ta struktura czy «sieć» instytucji, działań i podzielanych przekonań, która wiąże jednostki, agregaty, grupy i instytucje z centralnymi «reprezentatywnymi» instytucjami, a przez to ze społeczeństwem jako całością i ze sobą nawzajem”⁴.

Pojęcie społeczeństwa obywatelskiego ma swoje korzenie w filozofii politycznej Arystotelesa, który definiował obywatela jako kogoś, kto jednocześnie rządzi i jest rządzony. Człowieka wyróżnia jego rozumność, która

⁴ E. Shils, *Co to jest społeczeństwo obywatelskie*, [w:] *Europa i społeczeństwo obywatelskie. Rozmowy w Castel Gandolfo*, (red.) K. Michalski, Wydawnictwo Znak, Kraków 1994, s. 10–12, za: Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych, *Spoleczeństwo Obywatelskie i jego instytucje*, Opracowania tematyczne OT – 627, Kancelaria Senatu, Warszawa 2014, s. 4.

sprawia, że jest on z natury wolny, a także czynny, co przejawia się w tym, że jako istota społeczna bierze aktywny udział w życiu politycznym państwa. Obywatel kieruje się w działaniu i decydowaniu dobrem wspólnoty państwowej, co wymaga poświęcenia interesów własnych. Rozwój społeczeństw zmierza do powstania państwa jako najwyższej formy istnienia społeczeństw, a człowiek jest z natury stworzony do życia w państwie⁵.

Trwające przez lata procesy historyczne stopniowo wykształcały instrumenty i mechanizmy umożliwiające wpływanie obywateli na politykę państwa i kontrolowanie władców. Rozwój koncepcji społeczeństwa obywatelskiego pod wpływem oświeceniowej myśli politycznej spowodował, że powstawały pierwsze konstytucje gwarantujące podstawowe prawa człowieka. W porównaniu ze współczesnym pojmowaniem wolności i praw były one mocno ograniczone, jednak stanowiły istotny krok w upowszechnieniu wśród społeczeństwa postaw obywatelskich.

Jean-Jacques Rousseau i Immanuel Kant uważali, że jednostka rozwija się łatwiej, uczestnicząc w życiu publicznym niż prywatnym⁶. Zdaniem Johna Locke'a społeczeństwa nie są zależne od instytucji państwa i powinny mieć warunki, aby działać swobodnie w ramach istniejącego systemu praw, a interesy jednostki mogą być realizowane tylko dzięki obywatelskiej współpracy. Filozof stwierdza: „Wolność człowieka w społeczeństwie sprowadza się do niepodlegania żadnej innej władzy ustawodawczej, a tylko tej powołanej na mocy zgody we wspólnocie, ani też panowaniu czyjejkolwiek woli, ani ograniczeniom jakiegokolwiek prawa innego niż to, które uchwali legislatura zgodnie z pokładanym w niej zaufaniem”⁷. Podobne poglądy wyrażał także Georg Wilhelm Friedrich Hegel⁸, dla którego liczyło się współdziałanie wszystkich obywateli⁹.

Alexis de Tocqueville podkreślał dużą rolę stowarzyszeń obywatelskich, które są „szkołą demokracji”, ponieważ to w tych organizacjach obywatele mogą nabywać doświadczeń samoorganizacji i wolności. Twierdził on, że społeczeństwa obywatelskie przesądzają o prawdziwej wolności ustroju demokratycznego¹⁰.

⁵ Arystoteles, *Polityka*, (przeł., słowem wstępnym i komentarzem opatrzył) L. Piotrowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 6.

⁶ Zob. M. Król, *Historia myśli politycznej. Od Machiavellego po czasy współczesne*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk 2001.

⁷ J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, (tłum.) Z. Rau, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 178.

⁸ Por. Z. A. Pęczyński, *Wolność, państwo, społeczeństwo. Hegel a problemy współczesnej filozofii politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 26.

⁹ Por. M. J. Siemek, Hegel i filozofia, „Oficyna Naukowa”, Warszawa 1998, s. 43.

¹⁰ Zob. D. Pietrzyk-Reeves, *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, s. 99.

Wraz z następującą w kolejnych latach demokratyzacją ustrojów idea społeczeństwa obywatelskiego stała się coraz bardziej powszechna. Postawy obywatelskie Polaków uwidaczniały i rozwijały się wraz z przemianami społeczno-gospodarczymi lat dziewięćdziesiątych, potwierdzając tym samym tworzenie się społeczeństwa obywatelskiego, w którym „obywatele biorą sprawy we własne ręce, nie oglądając się na instytucjonalną pomoc państwa: społeczeństwo obywatelskie zaczyna istnieć tam, gdzie przestaje być drętwą mową”¹¹.

Edukacja obywatelska to proces rozwoju jednostki w kierunku częściowego odrzucenia indywidualistycznych zasad w imię dobrze pojętej wspólnoty. Społeczeństwo obywatelskie bowiem jest syntezą interesu indywidualnego i interesu publicznego, ponieważ właśnie w takim społeczeństwie „jednostka współtworzy dobrobyt powszechny nie tylko przez podatki, ale także oddając część swojego czasu, energii i sił wyobraźni”¹². Postawa obywatelska nie jest wrodzoną cechą osobowości człowieka. W życiu społecznym kształtuje się ona poprzez rozumienie rzeczywistości, w której obywatel funkcjonuje, a wiąże się to z różnymi formami edukacji, której są poddani członkowie społeczności. Na odpowiedzialność obywatelską wpływa edukacja państwowa. Jej celem jest wskazywanie jednostce miejsca wśród innych, dla których ważne są te same wartości i takie same zadania do realizacji, a także edukacja społeczna, w której liczy się wspólnota interesów i wzajemne rozumienie oraz edukacja moralna, oparta na akceptacji i przyjmowaniu norm i zasad moralnych o charakterze nadrzędnym wobec innych grup¹³.

Wojskowe Biuro Badań Społecznych (WBBS), działające w strukturach Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej (WCEO), w swoich projektach badawczych diagnozuje także postawy patriotyczne i obywatelskie oraz stan wiedzy o historii Polski i wojskowości żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego, które zinternalizowane są m.in. w procesie kształcenia obywatelskiego i proobronnego realizowanym w jednostkach i instytucjach wojskowych.

Ostatnie badanie – dotyczące świadomości historycznej, poczucia patriotyzmu, edukacji obywatelskiej i proobronnej w Siłach Zbrojnych RP (SZ RP) – którego wyniki są podstawą empiryczną prezentowanego artykułu, zrealizowane

¹¹ J. Szacki, *Powrót idei społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Ani książe, ani kupiec: obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej*, (red.) J. Szacki, (przekł.) B. Szacka, J. Szacki, A. Szymanowski, E. Woydyłło, Znak oraz Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa – Kraków 1997, s. 58.

¹² Ch. Millon-Desol, *Zasada pomocniczości*, (przeł.) Cz. Porębski, „Znak”, Kraków 1995, [w:] M. Magoska, *Obywatel w procesie zmian*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2001, s. 10.

¹³ *Edukacja w społeczeństwie wielokulturowym*, (red.) A. Szerląg, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007, s. 30.

zostało w pierwszej połowie 2017 r. Przeprowadzono je w wylosowanych jednostkach wojskowych oraz instytucjach MON na terenie całego kraju, wykorzystując technikę ankiety audytoryjnej. Dobór próby badawczej miał charakter reprezentatywny ze względu na rodzaj oraz strukturę organizacyjną resortu. Wnioski wynikające z prowadzonych analiz prowadzą do podjęcia rozważań o tym, czy świadomość historyczna, postawy patriotyczne i obywatelskie żołnierzy zawodowych oraz prowadzona w strukturach wojska edukacja obywatelska i proobronna mają wpływ na obronność i bezpieczeństwo kraju. W koncepcji badawczej przyjęto, że „kształtowanie świadomej i odpowiedzialnej postawy obywatelskiej wśród żołnierzy WP jest jednym z elementów podnoszenia sprawności bojowej wojska. Przyczynia się także do budowania pozytywnego wizerunku wojska w społeczeństwie, jak również ma pozytywny wpływ na utrzymanie dyscypliny i kształtowanie pozytywnego przebiegu relacji w środowisku żołnierzy”¹⁴.

Wojskowe Biuro Badań Społecznych w swoim badaniu dokonało diagnozy wiedzy historycznej i postaw patriotycznych żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową oraz oceny procesu kształcenia obywatelskiego, prowadzonego w strukturach resortu obrony narodowej. Na podstawie opinii badanych opisano jego przebieg, atrakcyjność podejmowanej tematyki i jej spójność z artykułowanymi przez respondentów potrzebami. Dokonano również oceny poziomu merytorycznego przekazywanych treści. Zaprezentowano zainteresowania historyczne środowiska wojskowego i poziom wiedzy żołnierzy na temat historii Polski i historii polskiej wojskowości.

Wyniki badania prezentują opinie żołnierzy Wojska Polskiego dotyczące znaczenia historii w procesie szkolenia obywatelskiego oraz kształtowania w jego trakcie pożądaných postaw. Opisane zostały kwestie uczestnictwa w różnych formach popularyzacji wiedzy historycznej, jak również ocena praktycznych działań podejmowanych w tym obszarze w jednostkach oraz instytucjach wojskowych. Określenie zainteresowań i skojarzeń badanych z poszczególnymi okresami historycznymi pozwala wyznaczyć kierunek rozwoju działalności edukacyjnej w środowisku wojskowym. Umożliwia również porównanie opinii wojskowych z poglądem i stosunkiem do historii ogółu społeczeństwa.

¹⁴ Koncepcja Badań Społecznych do projektu: J. Zauer, *Świadomość historyczna, poczucie patriotyzmu, edukacja obywatelska i proobronna w Siłach Zbrojnych RP*, WCEO, Warszawa 2017.

Przeprowadzone analizy dotyczyły także postaw obywatelskich i patriotycznych żołnierzy oraz prowadzonego w strukturach resortu obrony narodowej procesu kształcenia obywatelskiego, które częściowo badano już w latach 2015–2016. Wśród diagnozowanych zagadnień znalazły się kwestie stosunku do munduru, symboli wojskowych i narodowych, zainteresowanie sprawami publicznymi, zaangażowanie obywatelskie żołnierzy, ich aktywność społeczna, stosunek do najważniejszych kwestii społecznych, a także postrzeganie wartości obywatelskich w kontekście służby wojskowej.

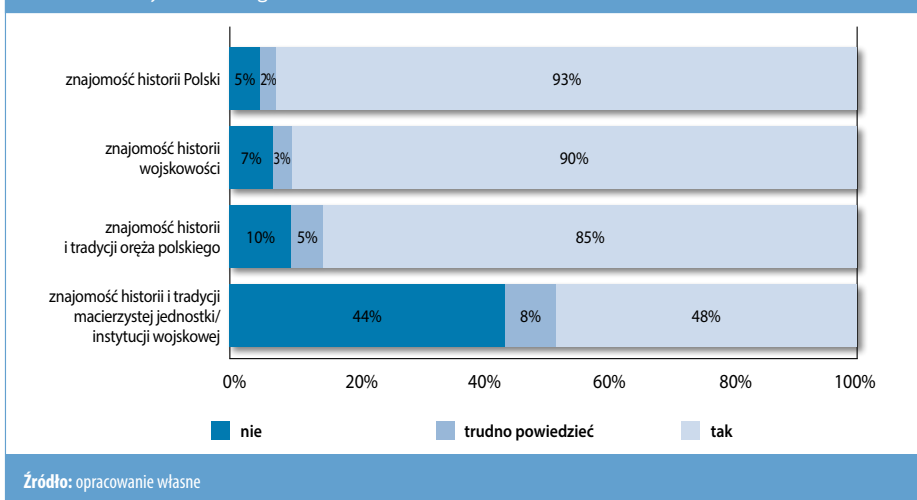
Diagnoza procesu kształcenia obywatelskiego prowadzonego w jednostkach i instytucjach wojskowych została oparta na opiniach żołnierzy dotyczących udziału w zajęciach, atrakcyjności poruszanej tematyki oraz dostosowania jej do potrzeb służby. Oceniano zakres czasowy realizowanych zajęć, a także ich poziom merytoryczny. Pozwoliło to pozyskać informacje na temat możliwości poszerzenia i zwiększenia atrakcyjności formuły szkolenia obywatelskiego ze szczególnym uwzględnieniem dodatkowych form edukacyjnych.

Kształtowanie świadomej i odpowiedzialnej postawy obywatelskiej wśród żołnierzy Wojska Polskiego jest jednym z elementów podnoszenia sprawności bojowej wojska. Przyczynia się także do budowania pozytywnego wizerunku armii w społeczeństwie oraz utrzymania dyscypliny i kształtowania dobrych relacji w środowisku żołnierzy.

ZNAJOMOŚĆ HISTORII I ZAINTERESOWANIA HISTORYCZNE ŻOŁNIERZY ZAWODOWYCH WOJSKA POLSKIEGO

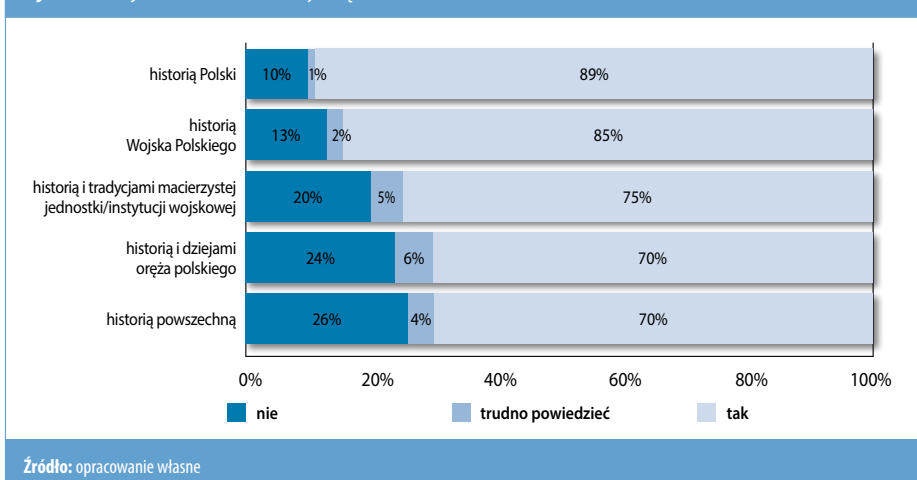
Większość badanych wyraża opinię, że znajomość historii Polski, tradycji oręża polskiego oraz historii wojskowości jest potrzebna w dzisiejszych czasach żołnierzom zawodowym Wojska Polskiego. Jednak oficerowie młodszy rzadziej twierdzą, aby niezbędna była historia wojskowości. Odpowiedzi dotyczące znajomości tradycji macierzystej jednostki najbardziej spolaryzowały badaną grupę, w której blisko połowa respondentów uważa, że wiedza ta jest potrzebna (48%), jednak niewiele mniej osób jest przeciwnego zdania (44%) (wykres 1). Żołnierze najmłodszy (przed 25 rokiem życia) częściej nie dostrzegają potrzeby posiadania tej wiedzy (19% w tej grupie wiekowej).

Wykres 1. Czy Pana/Pani zdaniem znajomość zagadnień wymienionych poniżej jest potrzebna dziś żołnierzom Wojska Polskiego?

Żołnierze wykazują duże zainteresowanie historią, dotyczącą zwłaszcza dziejów Polski i Wojska Polskiego, którymi interesuje się ponad cztery piąte badanych. Historię i tradycjami macierzystej jednostki wojskowej zainteresowanych jest trzy czwarte respondentów. Ponad dwie trzecie żołnierzy ciekawią dzieje oręża polskiego, jak również historia powszechna. Z analizy wynika, że najczęściej interesują się nią badani w wieku 36–40 lat (wykres 2).

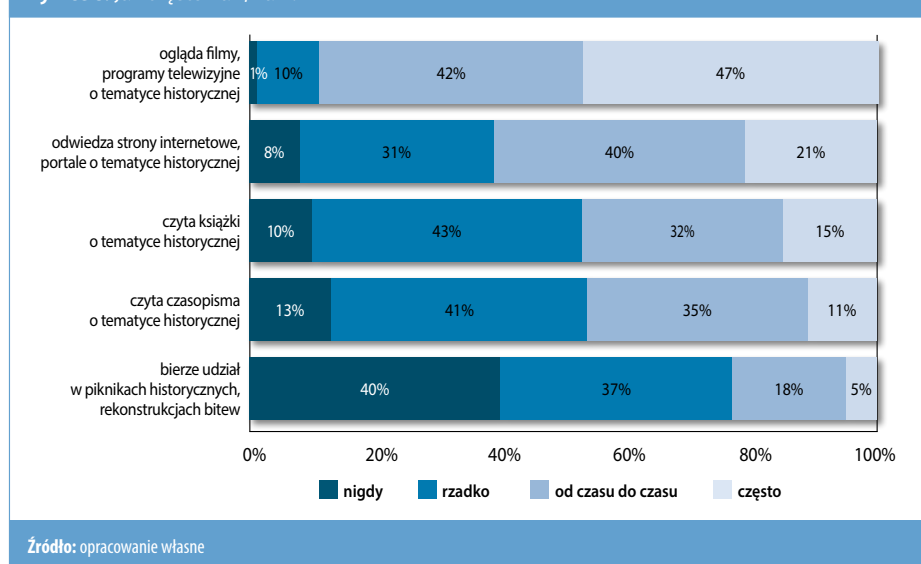
Wykres 2. Czy Pan/Pani interesuje się?

Wykres 3 ukazuje, jak często żołnierze Wojska Polskiego sięgają do wskazanych źródeł wiedzy historycznej. Są to głównie filmy i programy telewizyjne, które blisko połowa badanych ogląda często (zwłaszcza oficerowie starsi), nieco mniej od czasu do czasu, pozostali zaś „rzadko” lub „nigdy”. Większość badanych (ok. trzy czwarte ogółu) deklaruje, że sporadycznie¹⁵ przegląda i czyta strony internetowe, portale oraz książki i czasopisma o tematyce historycznej. Częściej robią to oficerowie starsi (28%), żołnierze z wykształceniem wyższym (19%) i ci po 35 roku życia (39%).

Najbardziej wskazywano udział w piknikach historycznych i rekonstrukcjach bitew, w których ponad jedna trzecia badanych uczestniczy rzadko, blisko co piąty – sporadycznie, a dwie piąte nie robi tego wcale. Udział w tego typu wydarzeniach częściej potwierdzają respondenci posiadający dzieci (64% – z jednym dzieckiem, 62% – z dwojgiem dzieci, 85% – z trojgiem dzieci i więcej), oficerowie starsi (74%), żołnierze na stanowiskach dowódczych (66%) i osoby, które należały w przeszłości do młodzieżowych organizacji patriotycznych, np. do harcerstwa (69%). Co drugi bezdzietny żołnierz (50%) nie uczestniczy w piknikach historycznych i rekonstrukcjach bitew.

Wykres 3. Jak często Pan/Pani:

¹⁵ Pod tym terminem rozumie się sumę odpowiedzi „od czasu do czasu” i „rzadko”.

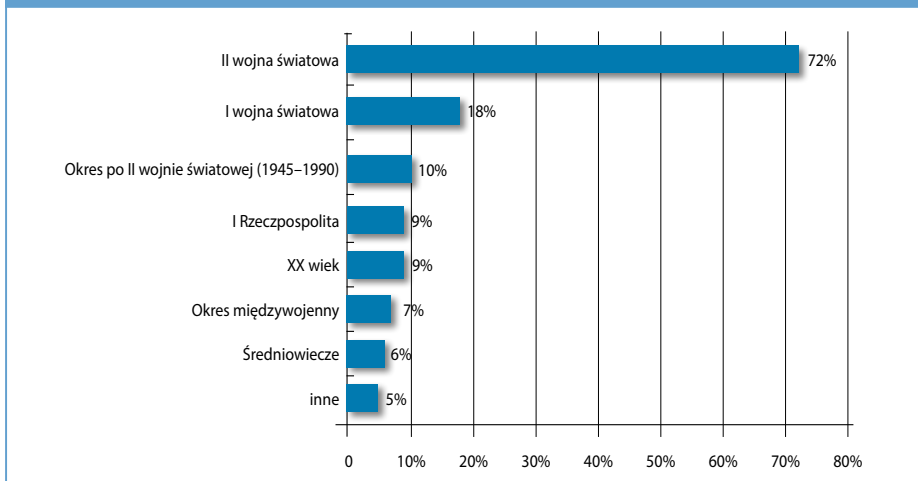
Blisko połowa badanych (49%) ma sprecyzowane zainteresowania dotyczące konkretnego okresu historii lub wydarzeń historycznych z tych okresów. Częściej są to oficerowie (58%) i podoficerowie (54%), żołnierze ze stażem służby powyżej 10 lat (58%) i z dużych garnizonów (62%). Aż 46% respondentów (częściej szeregowi zawodowi i osoby młodsze stażem służby – do 10 lat) nie potrafi określić, czy jakiś fragment dziejów historii szczególnie ich interesuje, a 5% deklaruje otwarcie, że nie interesuje się historią. Dotyczy to zwłaszcza podoficerów (7%).

Ankietowanych, którzy zadeklarowali zainteresowanie konkretnym okresem historycznym bądź wydarzeniami z historii Polski (N = 309), poproszono, aby napisali co szczególnie ich interesuje. Na wykresie 4 zaprezentowano rozkład udzielonych odpowiedzi. Żołnierze najczęściej interesują się okresem II wojny światowej. Odpowiedź ta zdecydowanie dominowała wśród wszystkich wskazań (jej częstość przewyższa sumę częstości wszystkich pozostałych). Znacznie rzadziej wymieniano okres I wojny światowej czy też lata powojenne aż do czasu obalenia w Polsce komunizmu, a także cały wiek XX i czasy I Rzeczypospolitej (na te ostatnie wskazywał co dziesiąty respondent deklarujący zainteresowanie historią). Najrzadziej eksponowano okres międzywojenny, a także czasy średniowieczne oraz inne wydarzenia, związane najczęściej z historią i tradycjami jednostek wojskowych, w których służą ankietowani.

Podoficerowie rzadziej od pozostałych żołnierzy wykazują zainteresowanie konkretnymi wydarzeniami historycznymi, a szeregowi zawodowi najczęściej nie potrafią tego sprecyzować. Wynika z tego, że grupy te warto szczególnie zainteresować zajęciami z zakresu kształcenia obywatelskiego, które obejmują wykłady z historii i przybliżają dzieje Polski.

Badanych poproszono, aby ocenili, czy wiedza historyczna żołnierzy, zwłaszcza ta dotycząca tradycji oręża polskiego, ma wpływ na różnorodne aspekty służby wojskowej w Wojsku Polskim. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że najdonioślejsze konsekwencje ma ona w zakresie kształtowania patriotyzmu żołnierzy i poczucia dumy z przynależności do SZ RP, co potwierdza ponad cztery piąte badanych. Blisko trzy czwarte respondentów uważa, że znajomość historii pomaga w kształtowaniu odpowiedniego morale wojska. Te trzy aspekty wyraźnie wyróżniły się na tle innych przewagą głosów pozytywnych. Około połowa badanych twierdzi ponadto, że wiedza historyczna i znajomość tradycji orężnych wpływa na pozostałe aspekty służby

Wykres 4. Proszę wskazać obszary zainteresowań historycznych* (N = 309)

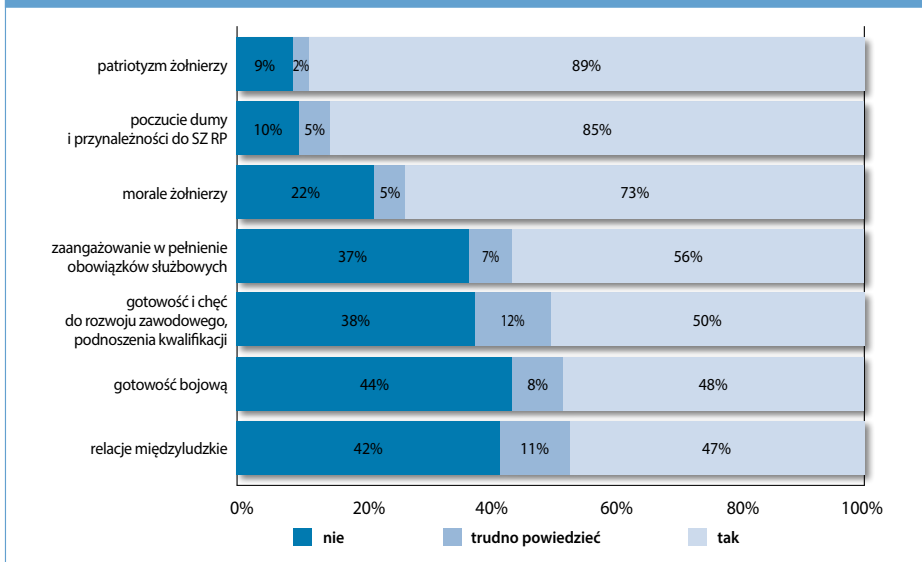
Źródło: opracowanie własne

* Pytanie otwarte. Możliwość udzielenia kilku odpowiedzi. Dane nie sumują się do 100%

wojskowej, takie jak: zaangażowanie w służbę, chęć rozwoju zawodowego, gotowość bojową i relacje międzyludzkie (wykres 5). Oficerowie młodszy częściej niż ogół żołnierzy negują wpływ tej wiedzy na zaangażowanie w służbę, gotowość bojową oraz chęć rozwoju zawodowego. Z kolei osoby, które nigdy nie należały do organizacji skupiających młodzież (jak harcerstwo, kluby sportowe, grupy rekonstrukcyjne, związki strzeleckie), częściej od pozostałych twierdzą, że znajomość historii (a zwłaszcza historii oręża polskiego) ma wpływ na zaangażowanie w służbę, relacje międzyludzkie oraz rozwój zawodowy. Można wnioskować, że wiedza historyczna umacnia w żołnierzach Wojska Polskiego właściwe postawy zawodowe i społeczne, chociaż niekoniecznie ukształtowały się one poprzez członkostwo w ugruntowanych patriotycznie organizacjach młodzieżowych. Oficerowie młodszy mniej doceniają wpływ wiedzy historycznej na ich obecną służbę, częściej podkreślając potrzebę praktycznego szkolenia bojowego niż uczestnictwa w wykładach historycznych¹⁶.

¹⁶ Por. s. 28–29.

Wykres 5. Czy Pana/Pani zdaniem znajomość historii, zwłaszcza historii wojskowości ma ogólnie wpływ na poniższe aspekty służby wojskowej w Wojsku Polskim?

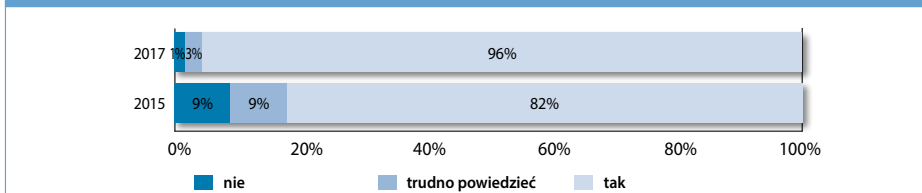

Źródło: opracowanie własne

OPINIE O HISTORII POLSKI

Ankietowanych żołnierzy zapytano o ich poczucie dumy z historii Polski, przy uwzględnieniu jej wszelkich aspektów, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Na wykresie 6 zaprezentowano rozkład uzyskanych odpowiedzi w zestawieniu z danymi z 2015 r.¹⁷

Wykres 6. Czy biorąc pod uwagę wszelkie pozytywne i negatywne historii Polski, jest Pan/Pani z niej dumny/dumna?*

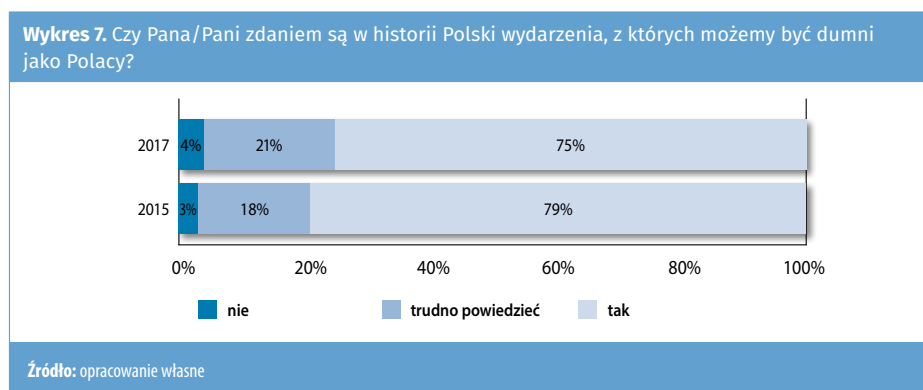
Źródło: opracowanie własne

* W 2015 r. pytanie brzmiało: „Czy biorąc pod uwagę wszelkie „blaski i cienie” historii Polski, jest Pan/Pani z niej dumny/dumna?”

¹⁷ M. Sińczuch, J. Zauer, *Świadomość historyczna oraz poczucie patriotyzmu wśród żołnierzy zawodowych*, WCEO, Warszawa 2015, s. 19.

Jak widać, zdecydowana większość badanych jest dumna z historii Polski. Trzeba zauważyć, że na przestrzeni ostatnich dwóch lat wyraźnie przybyło opinii pozytywnych (o 14 pkt. proc.), ubyło natomiast odpowiedzi negatywnych (o 8 pkt. proc.) i niezdecydowanych (o 6 pkt. proc.).

Żołnierze wyrażali także opinie na temat tego, czy w historii naszego kraju są wydarzenia, z których jako Polacy możemy być dumni. Wykres 7 prezentuje rozkład uzyskanych odpowiedzi w zestawieniu z danymi z 2015 r., kiedy do żołnierzy Wojska Polskiego skierowano pytanie tej samej treści¹⁸.

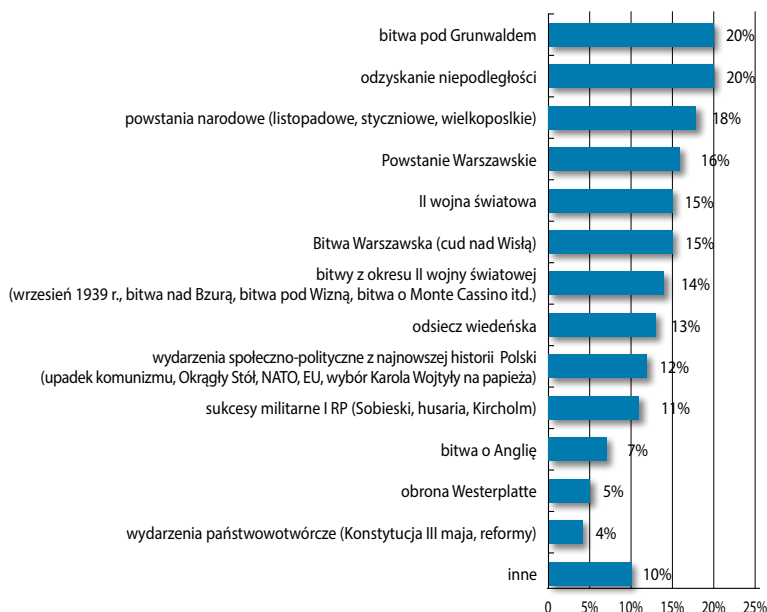

Jak widać, opinie w tym względzie zasadniczo nie zmieniły się od 2015 r. i nadal większość badanych uważa, że w historii Polski są wydarzenia, które budzą dumę wśród Polaków, chociaż co piąty respondent nie ma zdania na ten temat. Ankietowani, którzy odpowiedzieli twierdząco (N = 473), byli proszeni o wskazanie takich wydarzeń. Prezentuje je wykres 8. Zdaniem respondentów największą dumę wśród Polaków mogą budzić: zwycięska dla naszych wojsk bitwa pod Grunwaldem oraz odzyskanie niepodległości w 1918 r., na które wskazywał co piąty badany. Niewielu mniej ankietowanych wymieniało narodowe zrywy powstańcze. Oddzielną kategorię stanowi Powstanie Warszawskie, które jest powodem do dumy dla co szóstego żołnierza. Co siódmy badany twierdzi, że Polacy mogą być dumni z postawy Polski i Polaków w czasie II wojny światowej i z powodu cudu nad Wisłą, czyli Bitwy Warszawskiej z 1920 r. Prawie tyle samo wskazań dotyczyło bitew z udziałem Polaków w czasie II wojny światowej i bitwy pod Wiedniem w 1683 r. Co ósmy respondent doceniał wydarzenia polityczne, które ukształtowały obecny ustrój

¹⁸ M. Sińczuch, J. Zauer, *Świadomość historyczna...*, dz. cyt., s. 19.

oraz sytuację społeczną i militarną naszego kraju, a co dziewiąty sukcesy militarne I Rzeczypospolitej. Na dalszych miejscach znalazły się wydarzenia z okresu II wojny światowej, które są przykładem bohaterskich postaw polskich żołnierzy, czyli bitwa o Anglię i obrona Westerplatte. Mniej licznie podkreślano wagę wydarzeń państwowotwórczych.

Wykres 8. Czy Pana/Pani zdaniem są w historii Polski wydarzenia, z których możemy być dumni jako Polacy? Jeśli tak, to proszę wymienić te wydarzenia:*

Źródło: opracowanie własne

* Pytanie otwarte. Możliwość udzielenia kilku odpowiedzi. Dane nie sumują się do 100%

W ostatnich latach obchody świąt i wydarzeń o charakterze patriotycznym w Polsce nasiliły się. Rodzi to dyskusje na tematy historyczne. W badaniu zapytano ankietowanych o ocenę skali występowania różnych kwestii związanych z historią w debacie publicznej. Zdaniem 21% badanych (N = 128) w historii Polski są ważne wydarzenia, które obecnie pomija się lub niedostatecznie eksponuje. Najwięcej wskazań dotyczyło bojowników podziemia antykomunistycznego – Żołnierzy Wyklętych (13%), Rzezi Wołyńskiej (10%), wygranych przez Polskę bitew (10%), operacji przeprowadzonych przez polskie kontyngenty wojskowe na misjach poza granicami kraju (3%) i innych wydarzeń (5%).

Warto dodać, że w 2015 r.¹⁹ 25% respondentów dostrzegają pomijane lub niedostatecznie eksponowane ważne wydarzenia z historii Polski. Były to: dzieje Żołnierzy Wyklętych (wskazało je 13% ogółu badanych) oraz wskazywane sporadycznie: Zbrodnia Katyńska (1%), Rzeź Wołyńska (0,3%) oraz inne zagadnienia (2,5%)²⁰.

Respondenci wypowiedzieli się również na temat wydarzeń z historii Polski, które obecnie są przesadnie eksponowane i zbyt często poruszane w mediach oraz w dyskusji publicznej. Blisko dwie piąte ankietowanych (39%) uważa, że takie sytuacje mają miejsce, podczas gdy 28% jest przeciwnego zdania, a 33% nie potrafi odpowiedzieć na to pytanie. Osoby, które odpowiedziały twierdząco (N = 248), wskazały, że zbyt często mówi się o katastrofie pod Smoleńskiem – 64%, Żołnierzach Wyklętych – 21% oraz innych wydarzeniach – 13%²¹. Z analiz wynika ponadto, że nadmiernie eksponowane wydarzenia częściej dostrzegają kobiety. Szeregowi zawodowi i podoficerowie szczególnie podkreślali, że chodzi tu o katastrofę pod Smoleńskiem, a oficerowie częściej wskazywali na historię Żołnierzy Wyklętych.

W 2015 r.²² odsetek respondentów, którzy twierdzili, że w historii Polski są wydarzenia, o których mówi się zbyt często i przesadnie się je eksponuje, wyniósł 25%. Najczęściej wymieniano wówczas katastrofę pod Smoleńskiem (12,5%), Powstanie Warszawskie (9,5%) oraz inne wydarzenia (1%)²³.

TRADYCJE WOJSKOWE, EDUKACJA HISTORYCZNA I NARZĘDZIA KSZTAŁTOWANIA ŚWIADOMOŚCI HISTORYCZNEJ

Ankietowani wypowiedzieli się na temat tego, jak we współczesnym Wojsku Polskim rozumiana jest tradycja wojskowa i jak się ją kultywuje. Wszystkie poddane ocenie aspekty postrzegania i pielęgnowania tradycji wojskowej zostały wysoko ocenione. Dotyczą one takich wymiarów jak szacunek dla bohaterów, przywiązanie do symboliki i tradycji historycznej oraz zachowanie jej ciągłości. Szczegółowe dane prezentują wykresy 9 i 10.

¹⁹ M. Sińczuch, J. Zauer, *Świadomość historyczna...*, dz. cyt., s. 19.

²⁰ Nie wszyscy badani uważający że w historii Polski są tematy zbyt mało eksponowane, wskazali je konkretnie.

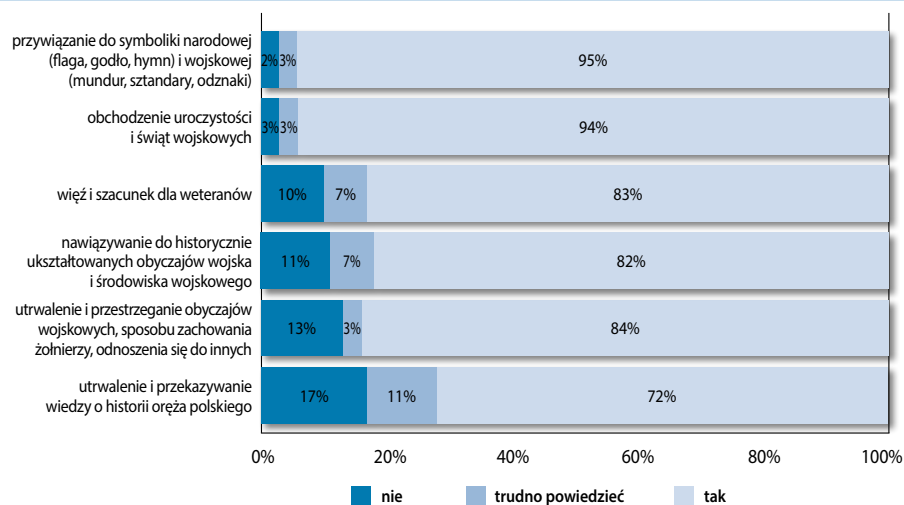
²¹ Nie wszyscy badani uważający że w historii Polski są tematy zbyt często eksponowane, wskazali je konkretnie.

²² M. Sińczuch, J. Zauer, *Świadomość historyczna...*, dz. cyt., s. 23.

²³ Nie wszyscy badani uważający że w historii Polski są tematy zbyt często eksponowane, wskazali je konkretnie.

Żołnierze dostrzegają tradycję wojskową i jej kultywowanie przede wszystkim w symbolach wojskowych i narodowych oraz w obchodzeniu świąt i uroczystości wojskowych. Ponadto wiążą ją z szacunkiem dla weteranów oraz przestrzeganiem i utrwalaniem obyczajów wojskowych. Najbardziej kojarzą tradycję wojskową z utrwalaniem i przekazywaniem wiedzy o historii oręża polskiego. Jednocześnie 83% badanych uważa, że tradycje oręża polskiego kultywuje się w Wojsku Polskim w wystarczającym wymiarze²⁴. Odmiennego zdania są stosunkowo częściej osoby, które należały do organizacji i stowarzyszeń skupiających młodzież (jak harcerstwo, związki strzeleckie, kluby sportowe czy grupy rekonstrukcyjne).

Wykres 9. Czy Pana/Pani zdaniem tradycja wojskowa we współczesnym Wojsku Polskim jest rozumiana jako:

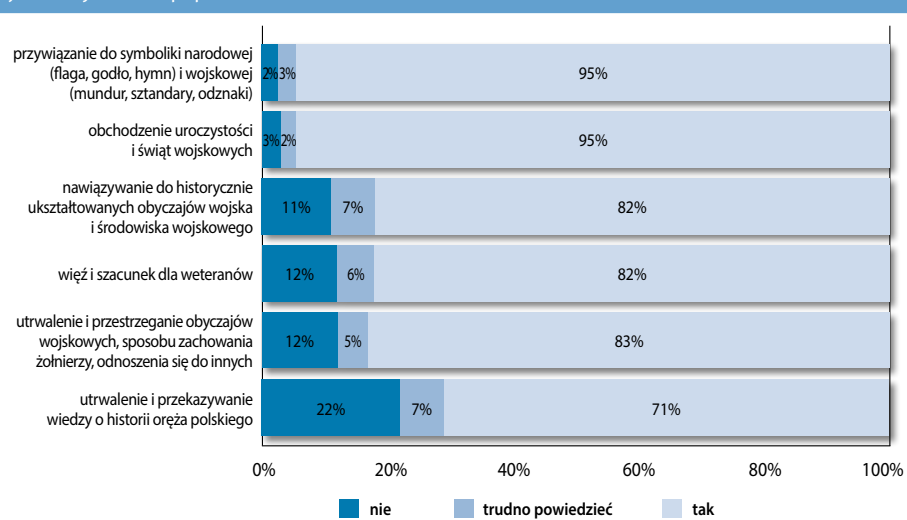

Źródło: opracowanie własne

Wyniki badania pozwalają stwierdzić, że żołnierze dostrzegają potrzebę szerszego nawiązywania przez obecne Wojsko Polskie do tradycji historycznych polskich formacji wojskowych. Szczególnie odnosi się to do Armii Krajowej i innych organizacji konspiracyjnych Polskiego Państwa Podziemnego

²⁴ Suma odsetków odpowiedzi „tak” i „raczej tak”.

Wykres 10. Czy Pana/Pani zdaniem tradycja wojskowa we współczesnym Wojsku Polskim jest kultywowana poprzez:

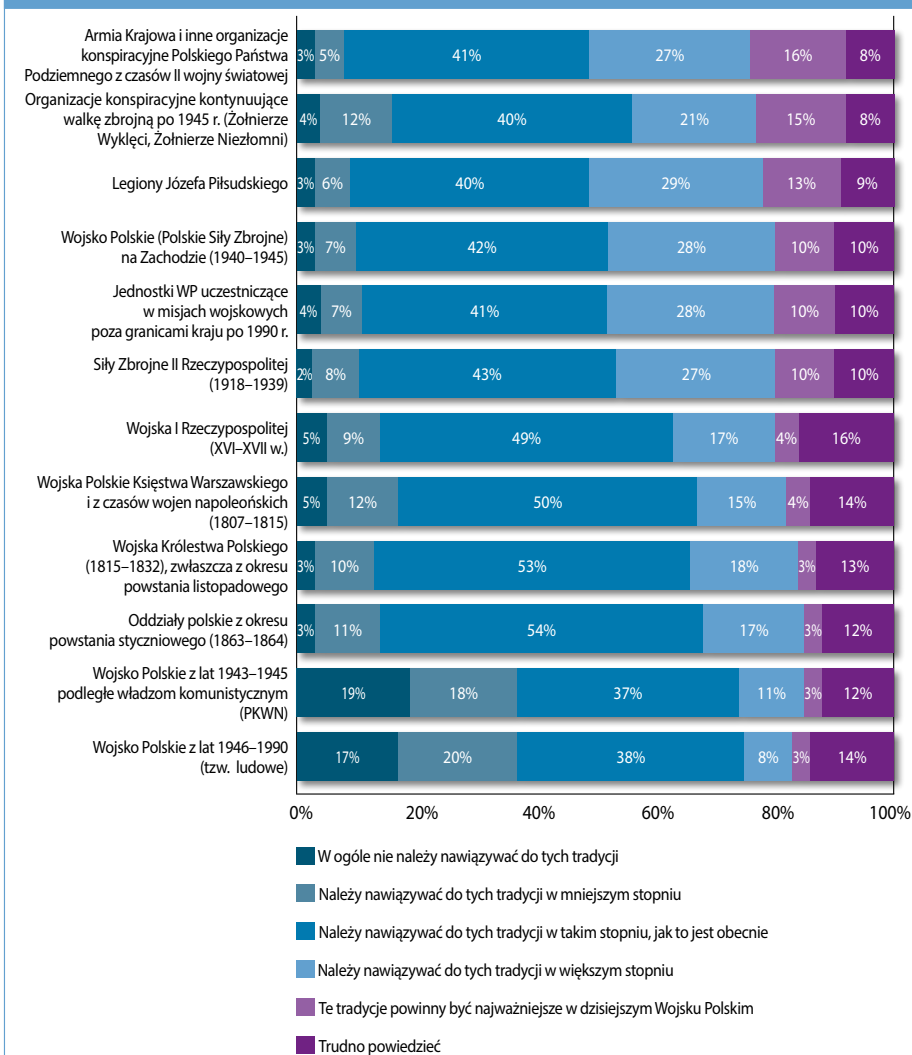
Źródło: opracowanie własne

z okresu II wojny światowej, ale też z okresu po 1945 r., kiedy Żołnierze Wyklęci kontynuowali walkę zbrojną. Duże znaczenie ma tradycja Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego. Ważne w tym względzie okazały się: Wojsko Polskie (PSZ) na Zachodzie (z lat 1940–1945), formacje wojskowe z okresu II Rzeczypospolitej oraz jednostki Wojska Polskiego uczestniczące w misjach wojskowych poza granicami kraju po 1990 r.

Badani rzadziej postulują sięganie do tradycji sprzed XX w. wojsk I Rzeczypospolitej, wojsk z okresu Księstwa Warszawskiego i wojen napoleońskich, wojsk Królestwa Polskiego z okresu powstania listopadowego oraz oddziałów powstania styczniowego.

Blisko jedna piąta żołnierzy jest przeciwna sięganiu do tradycji Wojska Polskiego z lat 1943–1945, podległego władzom komunistycznym i Wojska Polskiego z lat 1946–1990 tzw. ludowego, a podobny odsetek uznaje, że należy to robić w mniejszym stopniu. Widać wyraźnie, że odnoszenie się do tych dwóch formacji ma najmniej zwolenników wśród żołnierzy Wojska Polskiego (wykres 11).

Wykres 11. W jakim stopniu – w stosunku do tego, jak to jest obecnie – dzisiejsze Wojsko Polskie powinno Pana/Pani zdaniem nawiązywać do tradycji formacji wymienionych poniżej?

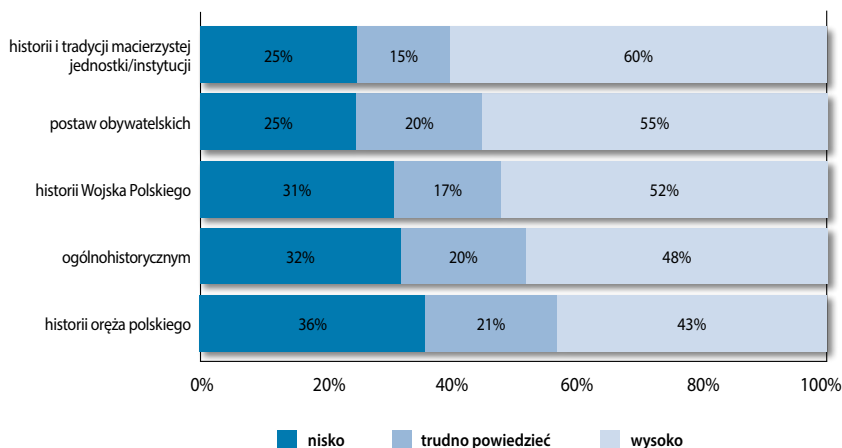

Źródło: opracowanie własne

Badani najwyżej oceniają wiedzę swych kolegów w zakresie znajomości historii macierzystych jednostek wojskowych i instytucji resortu obrony narodowej, w których pełnią służbę. Ponad połowa ankietowanych twierdzi

także, że wiedza ich koleżanek i kolegów jest wysoka w zakresie znajomości właściwych postaw obywatelskich i historii Wojska Polskiego. Nieco niżej oceniona została wiedza ogólnohistoryczna oraz wiedza z zakresu historii oręża polskiego (wykres 12). Stosunkowo najniżej wiedzę swoich kolegów oceniają żołnierze ze struktur Inspektoratu Wsparcia SZ RP.

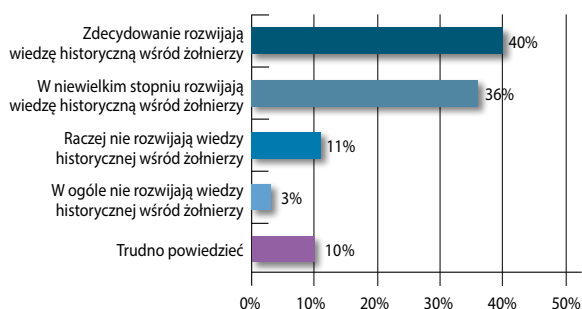
Wykres 12. Jak ogólnie ocenia Pan/Pani wiedzę żołnierzy z Pana/Pani jednostki/institucji wojskowej w zakresie:

Źródło: opracowanie własne

Większość badanych – 76% – uważa, że różne formy propagowania wiedzy o historii i upamiętniania wydarzeń historycznych w jednostkach i instytucjach wojskowych pozytywnie wpływają na stan wiedzy historycznej – według dwóch piątych jest to wpływ zdecydowany (szczególnie często wyrażają tę opinię oficerowie starsi i podoficerowie oraz żołnierze na stanowiskach dowódczych), ponad jedna trzecia twierdzi, że dzieje się tak w niewielkim stopniu. Negatywnie o efektywności tego typu działań wyraża się prawie dwie piąte badanych z czego ponad jedna czwarta jest zdania, że popularyzacja historii w ogóle nie przyczynia się do poszerzania wiedzy na jej temat wśród żołnierzy. Częściej są to osoby przed 35 rokiem życia, szeregowi zawodowi i oficerowie młodszy. Co dziewiąty ankietowany nie ma zdania na ten temat (wykres 13).

Wykres 13. Jak ocenia Pan/Pani ogólną efektywność form kształcenia i popularyzacji wiedzy historycznej w Pana/Pani jednostce wojskowej?

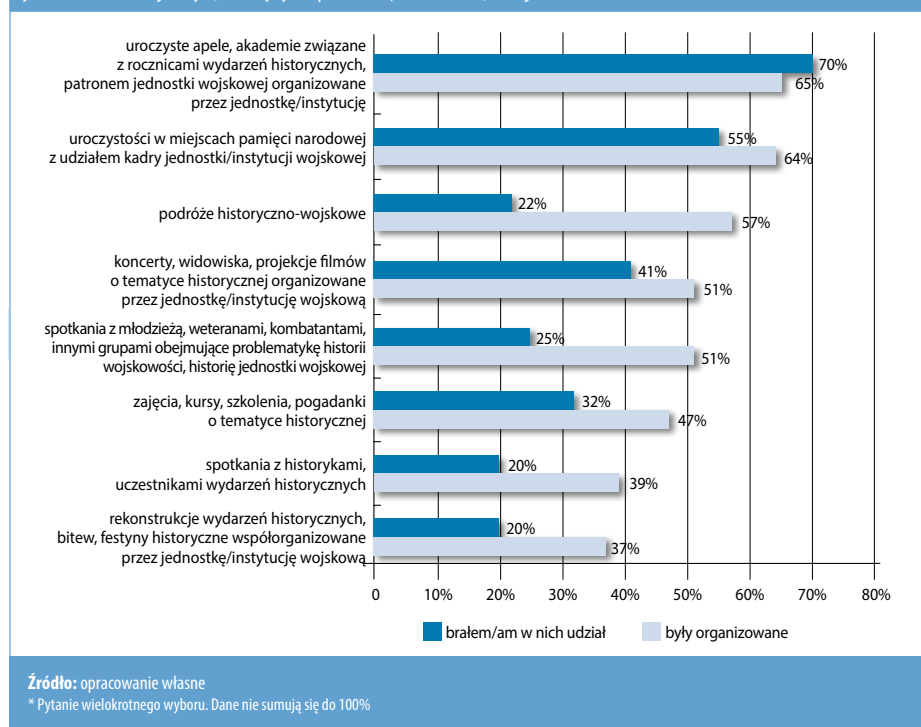

Źródło: opracowanie własne

Większość żołnierzy deklaruje, że w ciągu ostatniego roku w ich jednostce/institucji wojskowej propagowano w różnych formach wiedzę historyczną lub upamiętniano wydarzenia historyczne. Najczęściej ma to charakter ceremonialny: uroczyste apele, akademie związane z rocznicami wydarzeń historycznych lub patronem jednostki wojskowej itp. Ponad dwie trzecie badanych uczestniczyło w takich uroczystościach (wykres 14). Z porównania rozkładów w poszczególnych korpusach osobowych wynika, że im niższy korpus, tym rzadziej jego członkowie biorą udział w takich ceremoniach. Dość często organizowane są także uroczystości w miejscach pamięci narodowej z udziałem kadry jednostki wojskowej / instytucji. Najrzadziej odbywa się to w najmniejszych miejscowościach oraz w największych miastach (powyżej 500 tys. mieszkańców). Ponad połowa respondentów deklaruje, że macierzysta jednostka/institucja organizowała podróże historyczno-wojskowe, ale tylko co piąty w nich uczestniczył. Tego typu wydarzenia częściej aranżują jednostki stacjonujące w małych miejscowościach i miastach poniżej 100 tys. mieszkańców. Częściej uczestniczą w nich żołnierze z Sił Powietrznych i z jednostek bezpośrednio podporządkowanych MON. W co drugiej jednostce wojskowej bądź instytucji MON urządzano koncerty; widowiska; projekcje filmów o tematyce historycznej; spotkania z młodzieżą, weteranami, kombatantami i innymi grupami. Wszystkie te wydarzenia obejmowały problematykę historii wojskowości, historię jednostki wojskowej oraz zajęcia, kursy, szkolenia, pogadanki itp. o tematyce historycznej. Jednak badani rzadziej uczestniczyli w tych przedsięwzięciach. Najczęściej robili to oficerowie starsi, osoby z wyższym wykształceniem, badani z co najmniej dwójką

dzieci, zajmujący stanowiska dowódcze oraz osoby powyżej 40 roku życia. Stosunkowo najmniej badanych przyznaje, że w ich jednostkach/instytucjach organizowano spotkania z historykami, uczestnikami wydarzeń historycznych oraz rekonstrukcje wydarzeń historycznych lub bitew czy festyny historyczne – brał w nich udział tylko co piąty badany (częściej oficerowie, dowódcy i żołnierze ze stażem służby powyżej 15 lat).

Wykres 14. Czy w ciągu ostatniego roku zetknął/zetknęła się Pan/Pani z jakimi formami propagowania wiedzy o historii / upamiętniania wydarzeń historycznych w Pana/Pani jednostce/instytucji (lub z jej wsparciem, udziałem) i czy brał/brata Pan/Pani w nich udział?

Tylko 30% badanych (N = 183) odpowiedziało na pytanie: *Jak najlepiej Pana/Pani zdaniem wiedza historyczna może być wykorzystywana w procesie szkolenia SZ RP?* Ich zdaniem znajomość i świadomość historii powinna przysłużyć się w Wojsku Polskim przede wszystkim temu, aby:

- wychowywać żołnierzy, uczyć ich patriotyzmu i krzewić właściwe postawy moralne – 64% (częściej były to deklaracje żołnierzy z Sił Powietrznych i Marynarki Wojennej oraz osób, które należały do harcerstwa i innych stowarzyszeń skupiających młodzież)

- wykorzystywać militarne doświadczenie poprzedników – 23% (częściej były to deklaracje oficerów, zwłaszcza młodszych)
- unikać popełniania błędów z przeszłości – 13%
- osiągać inne cele – 8%.

Ankietowani oceniali także znaczenie świąt i uroczystości dla umacniania więzi wśród żołnierzy, co wpływa na budowanie identyfikacji z miejscem służby oraz z SZ RP jako całością. W tym celu posłużono się skalą od -2 do +2²⁵. Na wykresie 15 zaprezentowano wartości median²⁶ i dominant²⁷ obliczone dla poszczególnych kategorii świąt ocenianych przez respondentów na zaproponowanej skali.

Jak widać, największe znaczenie dla respondentów mają święta państwowe, które ściśle wiążą się z sukcesami militarnymi Polski. Są to: Narodowe Święto Niepodległości i Święto Wojska Polskiego, które zdaniem przynajmniej co drugiego badanego mają bardzo duże znaczenie dla budowania więzi wśród żołnierzy i najczęściej tak są oceniane.

Przeciętną rolę w budowaniu więzi żołnierskiej odgrywają wizyty oficjalnych delegacji, spotkania z okazji świąt religijnych (opłatkowe i wielkanocne) oraz inne uroczyste wydarzenia w klubach wojskowych. Tak zostały ocenione przez przynajmniej połowę ankietowanych i najczęściej wskazywano, że ich znaczenie jest ani małe, ani duże.

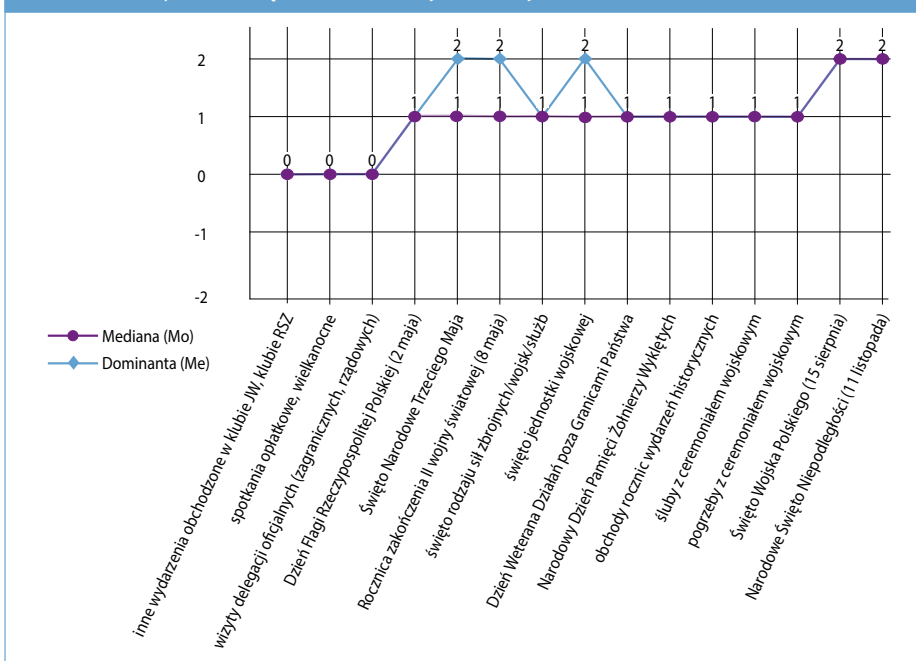
Przynajmniej co drugi respondent oceniał, że większość pozostałych świąt ma raczej duże znaczenie dla wzmacniania więzi wśród żołnierzy. Najczęściej notę tę przyznawano takim uroczystościom jak: święto rodzaju sił zbrojnych /wojsk / służb, Dzień Flagi Rzeczypospolitej Polskiej, Dzień Weterana Działających poza Granicami Państwa, Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych, obchody rocznic wydarzeń historycznych oraz śluby i pogrzeby z ceremoniałem wojskowym. Święto Narodowe Trzeciego Maja, rocznica zakończenia II wojny światowej (8 maja) oraz święto jednostki wojskowej były najczęściej wskazywane przez badanych jako te, które mają bardzo duże znaczenie dla umacniania poczucia więzi wśród żołnierzy zawodowych.

²⁵ Wartości skali: -2 – „bardzo małe znaczenie”; -1 – „raczej małe znaczenie”; 0 – „ani małe, ani duże znaczenie”; 1 – „raczej duże znaczenie”; 2 – „bardzo duże znaczenie”.

²⁶ Wartość środkowa zbioru, która dzieli wszystkie obserwacje na dwie równe co do ilości obserwacji grupy – wyniki niższe niż mediana i wyniki wyższe niż mediana. Wartość mediany wskazuje, że połowa wyników ma wartość poniżej wartości mediany, a druga połowa ma wartość powyżej wartości mediany.

²⁷ Wartość najczęściej występująca w zbiorze danych.

Wykres 15. Jak ocenia Pan/Pani rolę (znaczenie) wymienionych niżej uroczystości (świąt) dla umacniania poczucia więzi wśród żołnierzy zawodowych:

Źródło: opracowanie własne

* Pytanie wielokrotnego wyboru. Dane nie sumują się do 100%

ŚWIADOMOŚĆ HISTORYCZNA ŻOŁNIERZY ZAWODOWYCH ORAZ PRZEKONANIA NORMATYWNE ZWIĄZANE Z HISTORIA

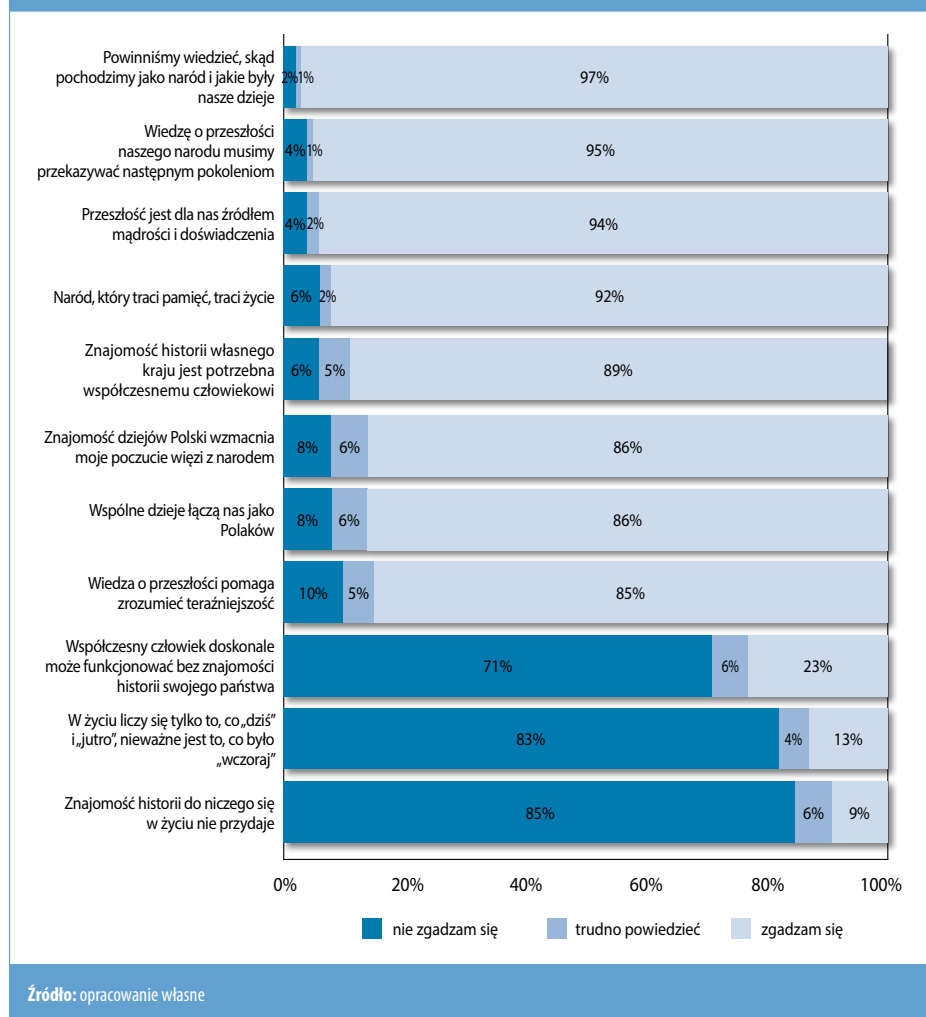
Ankietowanych żołnierzy poproszono o ustosunkowanie się do zestawu stwierdzeń dotyczących elementów postaw patriotycznych oraz przywiązania do tradycji i historii narodowej, co wpływa na kreowanie wspólnej tożsamości.

Zdecydowana większość badanych (częściej mężczyźni i żołnierze z korpusu oficerskiego) zgadza się ze stwierdzeniami, które poddane zostały ich ocenie. W szczególności popierają oni opinie dotyczące potrzeby pielęgnowania świadomości narodowej, kultywowania tradycji i przekazywania wiedzy o historii kraju, która współcześnie buduje ducha narodu i więź społeczną,

a także pozwala, czerpiąc z doświadczeń przodków, zrozumieć terażniejszość.

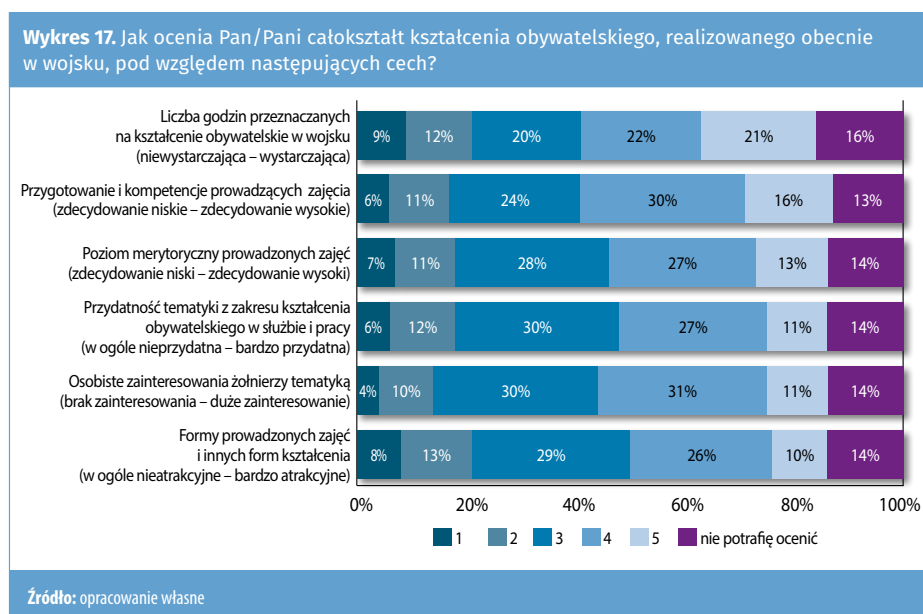
Respondenci w większości odrzucają opinię o nieprzydatności wiedzy historycznej w codziennym życiu, chociaż blisko co czwarty jest innego zdania i przyznaje, że współczesny człowiek może doskonale funkcjonować bez znajomości historii własnego kraju (wykres 16).

Wykres 16. Proszę wyrazić swoją opinię wobec następujących stwierdzeń:

PRAKTYKA KSZTAŁCENIA OBYWATELSKIEGO W OPINIACH ŻOŁNIERZY WOJSKA POLSKIEGO

Aby poznać i przeanalizować opinię żołnierzy zawodowych na temat całości procesu kształcenia obywatelskiego, realizowanego obecnie w jednostkach i instytucjach wojskowych, poproszono ankietowanych o dokonanie oceny jego poszczególnych elementów²⁸. Wykres 17 prezentuje uzyskane wyniki. Pod nazwami kategorii zamieszczono opisy skrajnych wartości skali.

Jak widać, rozkład opinii ankietowanych w stosunku do różnych aspektów kształcenia obywatelskiego jest podobny. Blisko połowa respondentów uznaje, że przygotowanie wykładowców do zajęć i ich kompetencje są wysokie, a ponad dwie piąte – że liczba godzin przeznaczanych w wojsku na kształcenie obywatelskie jest wystarczająca (częściej oficerowie młodszy),

²⁸ Wykorzystano skalę od 1 do 5, gdzie 1 – oznaczało najniższą, negatywną wartość wyrażanej oceny, a 5 – wartość najwyższą, pozytywną; 6 – oznaczało „nie potrafię ocenić”.

oni sami zaś są zainteresowani tematyką poruszaną podczas zajęć (częściej respondenci z dużych miast – powyżej 100 tys. mieszkańców). Ponad jedna trzecia ankietowanych ocenia tę tematykę jako przydatną, a formy kształcenia jako atrakcyjne. Żołnierze po 40 roku życia byli najczęściej usatysfakcjonowani sposobem, w jaki prowadzone są w ich jednostkach i instytucjach zajęcia z kształcenia obywatelskiego, natomiast respondenci przed 30 rokiem życia częściej oceniali to negatywnie. Z budowy skali wynika, że wartość „3” jest oceną pośrednią, znajdującą się pomiędzy wartościami o konotacjach pozytywnych i wartościami o konotacjach negatywnych. Można zauważyć, że dla każdego ocenianego aspektu częściej udzielano ocen pozytywnych niż negatywnych.

Respondenci ocenili zajęcia wchodzące w skład wykazu tematów obligatoryjnych do szkolenia żołnierzy w pododdziałach zawodowych z kształcenia obywatelskiego²⁹. Analizowano je pod kątem zainteresowania poszczególnymi tematami oraz przydatności w służbie.

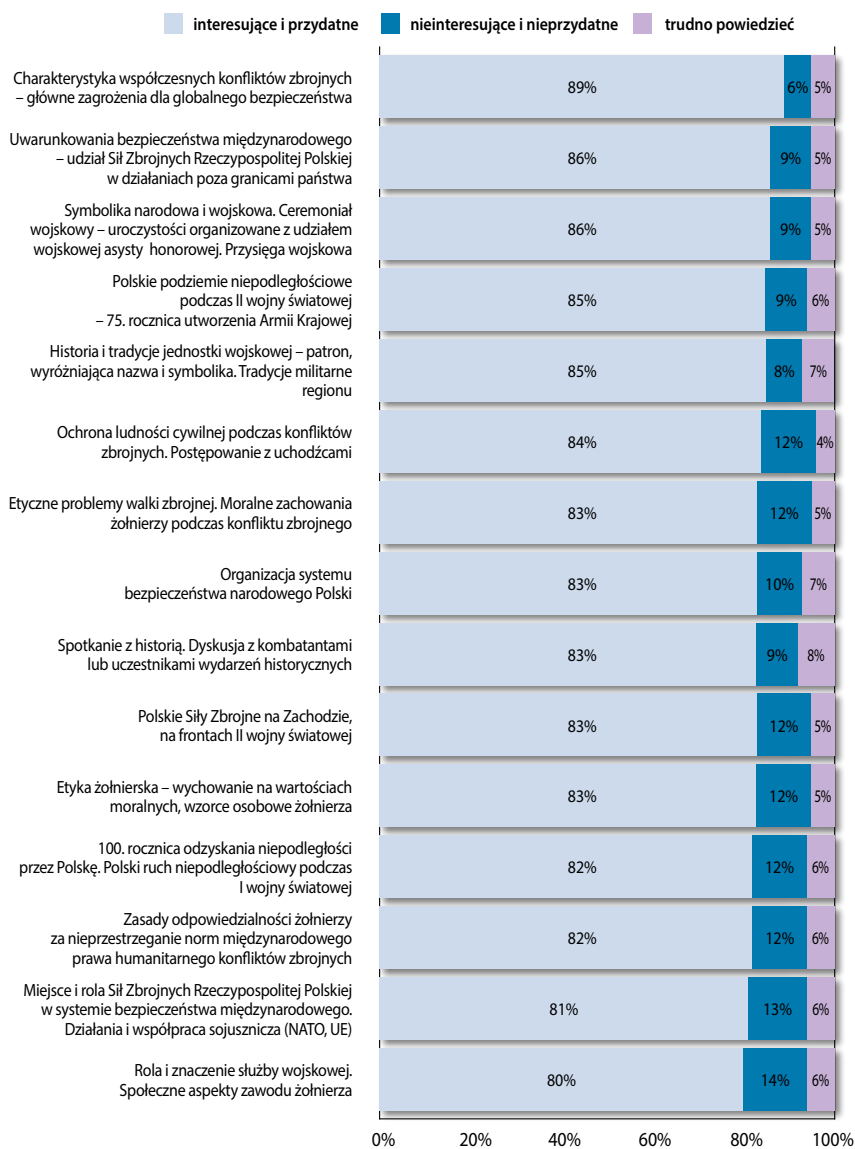
Wszystkie zagadnienia tematyczne, obowiązkowo omawiane w jednostkach i instytucjach wojskowych w ramach zajęć z kształcenia obywatelskiego, zostały uznane przez przeważającą część badanych żołnierzy za interesujące i przydatne (wykres 18). Oceny negatywne dla większości kategorii nie przekroczyły jedną piątą wskazań. Za najbardziej nieprzydatne uznano zagadnienia dotyczące ochrony środowiska naturalnego w czasie ćwiczeń poligonowych i działań bojowych, zagrożeń środowiska i jego skutków dla zdrowia człowieka. Zyskały one najmniej pozytywnych ocen i nie interesują jedną trzecią badanych.

Oficerowie częściej wskazywali jako interesujące i przydatne zagadnienia dotyczące historii regionu, w którym stacjonuje ich jednostka, oraz zasad odpowiedzialności żołnierzy za nieprzestrzeganie norm międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych. Szeregowi zawodowi częściej wykazywali zainteresowanie problematyką Żołnierzy Wyklętych oraz tematyką niepodległościową i koncepcjami patriotyzmu. Można stwierdzić, że wyższym korpusom bardziej odpowiada omawianie podczas kształcenia

²⁹ Ministerstwo Obrony Narodowej, Departament Edukacji Kultury i Dziedzictwa, *Program 3-letni Kształcenie Obywatelskie 2016–2018 – Szeregowi zawodowi, Program 3-letni Kształcenie Obywatelskie 2016–2018 – Specjaliści, Szkolenie uzupełniające na 2017 r. Kształcenie Obywatelskie oraz Profilaktyka i dyscyplina wojskowa*, <http://www.wojsko-polskie.pl/pl/pages/edukacja-obywatelska-w/> (dostęp: 1.03.2017).

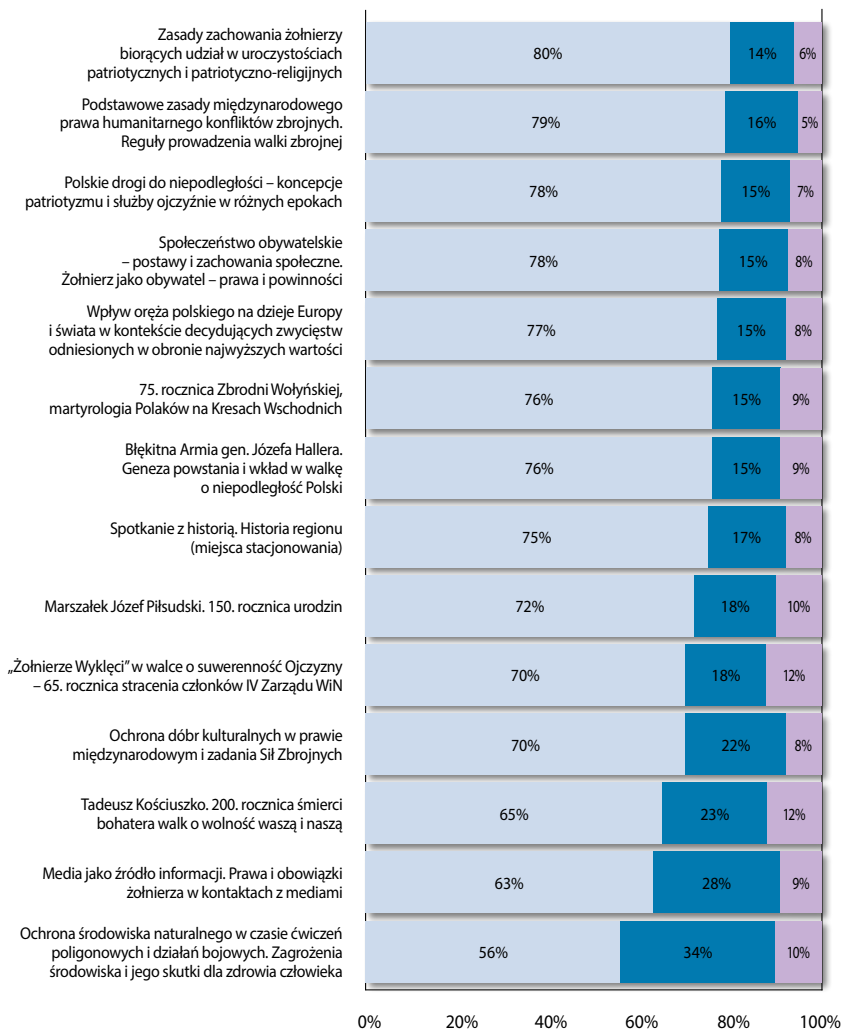
obywatelskiego praktycznych zagadnień służby wojskowej, niższym zaś tematyka historyczno-patriotyczna.

Wykres 18. Poniżej wymieniono zagadnienia tematyczne zajęć z kształcenia obywatelskiego. Proszę wskazać, które z nich są dla Pana/Pani najbardziej interesujące i przydatne?*

*Ciąg dalszy wykresu na kolejnej stronie

cd. wykresu 18

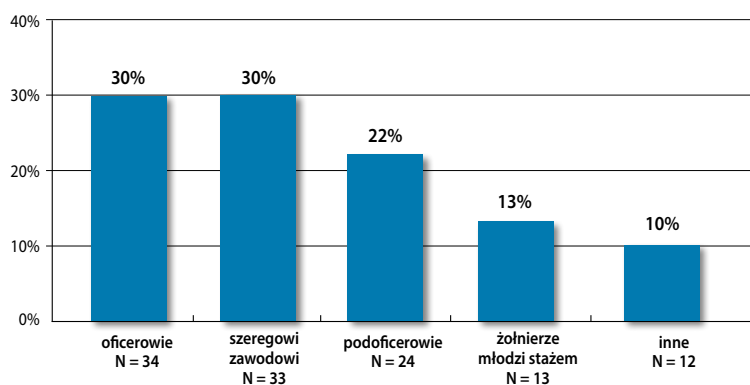
Źródło: opracowanie własne

Zdaniem 18% respondentów istnieją wśród żołnierzy grupy, które powinny być intensywniej poddane kształceniu obywatelskiemu. Takie opinie wyrażali częściej ankieterzy z Sił Powietrznych i Żandarmerii Wojskowej, osoby z wykształceniem wyższym i takie, które należały do harcerstwa lub innych stowarzyszeń młodzieżowych.

Badani wyrażający powyższy pogląd najczęściej wskazywali na potrzebę dodatkowego, bardziej intensywnego kształcenia obywatelskiego oficerów i szeregowych zawodowych, a nieco rzadziej podoficerów i żołnierzy młodszych stażem służby (wykres 19). Potrzebę intensywniejszego kształcenia obywatelskiego dla innych grup (żołnierze w służbie przygotowawczej i NSR) zasygnalizowało 12 ankietowanych.

Żołnierze z Sił Powietrznych i jednostek podległych DGW częściej dostrzegali konieczność prowadzenia dodatkowego kształcenia obywatelskiego dla oficerów, a podoficerowie dla żołnierzy z krótszym stażem służby. Osoby z wyższym wykształceniem częściej twierdziły, że powinno ono objąć szeregowych zawodowych.

Wykres 19. Czy Pana/Pani zdaniem istnieją wśród żołnierzy zawodowych grupy, które powinny zostać objęte kształceniem obywatelskim w szerszym zakresie niż ma to miejsce obecnie?*

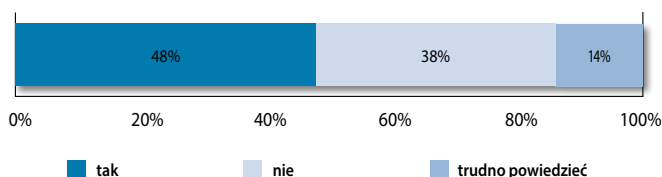
Źródło: J. Zauer, *Sytuacja społeczno-zawodowa pracowników resortu obrony narodowej*, WCEO, Warszawa 2016

POSTULOWANE ZMIANY W PROCESIE KSZTAŁCENIA OBYWATELSKIEGO

Blisko połowa ankietowanych (częściej żołnierze Żandarmerii Wojskowej oraz jednostek i instytucji bezpośrednio podporządkowanych DGW) oczekuje zmiany obecnej formuły kształcenia obywatelskiego, a ponad jedna trzecia nie widzi takich potrzeb. Co siódmy respondent nie ma zdania na ten temat (wykres 20).

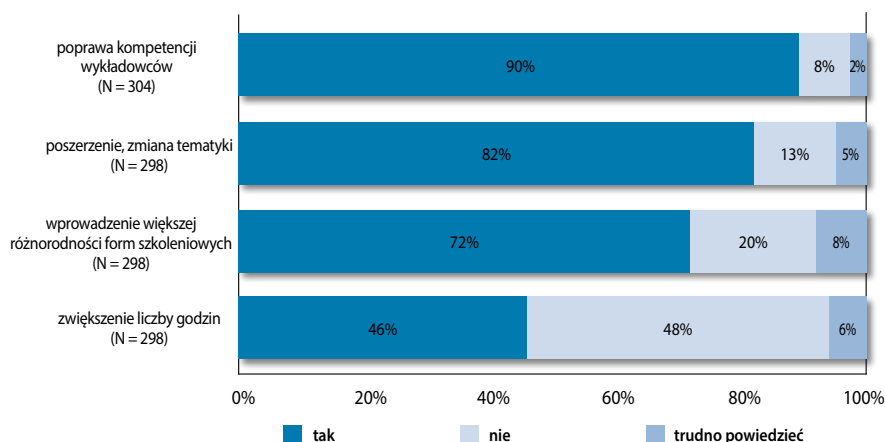
Osoby, które chciałyby wprowadzenia zmian (N = 306), zapytano o kierunek tych zmian. Większość opowiada się za poprawą kompetencji wykładowców, zmianą tematyki i wprowadzeniem różnorodności form szkoleniowych. Badani najbardziej podzieleni są w opiniach na temat liczby godzin przeznaczanych na szkolenie. Blisko połowa (48%) sprzeciwia się ich zwiększeniu, ale niewielu mniej (46%) uważa, że zajęć powinno być więcej (wykres 21). Są to przeważnie szeregowi zawodowi, żołnierze niebędący na stanowiskach dowódczych, młodszy (przed 35 rokiem życia) i służyący w wojsku mniej niż 10 lat.

Wykres 20. Czy obecna formuła kształcenia obywatelskiego w wojsku powinna ulec zmianie?

Źródło: opracowanie własne

Wykres 21. W jakim kierunku Pana/Pani zdaniem powinny iść zmiany formuły kształcenia obywatelskiego w wojsku?

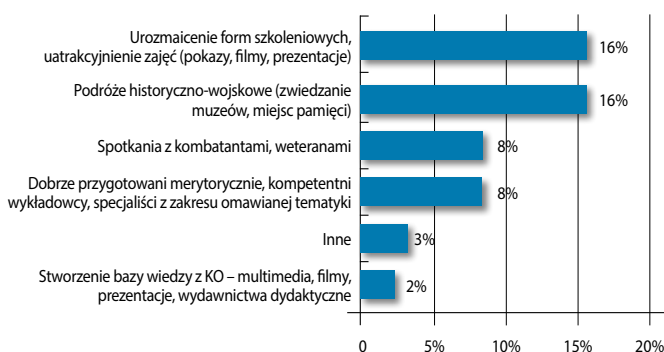

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani mieli także możliwość udzielenia swobodnej wypowiedzi na temat sposobów zwiększenia atrakcyjności programu kształcenia obywatelskiego i podniesienia jego efektywności. Skorzystało z tego 270 osób, których odpowiedzi uszeregowano według kategorii przedstawionych na wykresie 22.

Najczęściej zgłaszano potrzebę urozmaicenia form szkoleniowych, np. poprzez wykorzystywanie multimedii oraz organizację podróży historyczno-wojskowych do muzeów i miejsc pamięci. Były to częściej postulaty oficerów. Dwukrotnie rzadziej postulowano dobre przygotowanie merytoryczne wykładowców, którzy powinni być specjalistami w zakresie omawianej tematyki, a także organizowanie spotkań z weteranami. Nieliczne głosy dotyczyły stworzenia bazy kształcenia obywatelskiego i innych propozycji.

Wykres 22. Proszę wskazać obszary zainteresowań historycznych* (N = 309)

Źródło: opracowanie własne

* Odsetki wskazań w pytaniu otwartym, dane nie sumują się do 100%

Respondentów zapytano także o to, na czym powinno się skupiać kształcenie obywatelskie w wojsku. Mieli oni wskazać cztery najważniejsze (w kolejności ważności) cele spośród możliwych do wyboru kategorii³⁰. Szczegółowe odsetki wskazań na poszczególne obszary zostały przedstawione w tabeli 1. Ankietowani zwracali szczególną uwagę na kategorie dotyczące budowania postaw patriotycznych i właściwego morale, zaangażowania w służbę, dyscypliny i kreatywnego myślenia wśród żołnierzy Wojska Polskiego.

³⁰ Cele pochodzą z wytycznych do kształcenia obywatelskiego w wojsku.

Na pierwszym miejscu jako najważniejsza znalazła się potrzeba ugruntowania u żołnierzy świadomości obronnej. Jako drugi cel wskazywano najczęściej kształtowanie wśród żołnierzy odpowiedniego morale, postaw zaangażowania w służbie oraz karności i zdyscyplinowania, co razem z kształtowaniem u żołnierzy samodzielności w myśleniu i działaniu, kreatywności i inicjatywy było też najczęściej wskazywane jako cel trzeci. Czwarty najczęściej wymieniany cel kształcenia obywatelskiego to kształtowanie wśród żołnierzy postaw etycznych i moralnych.

Tabela 1. Jakiego Pana/Pani zdaniem powinny być najważniejsze cele kształcenia obywatelskiego realizowanego w wojsku?

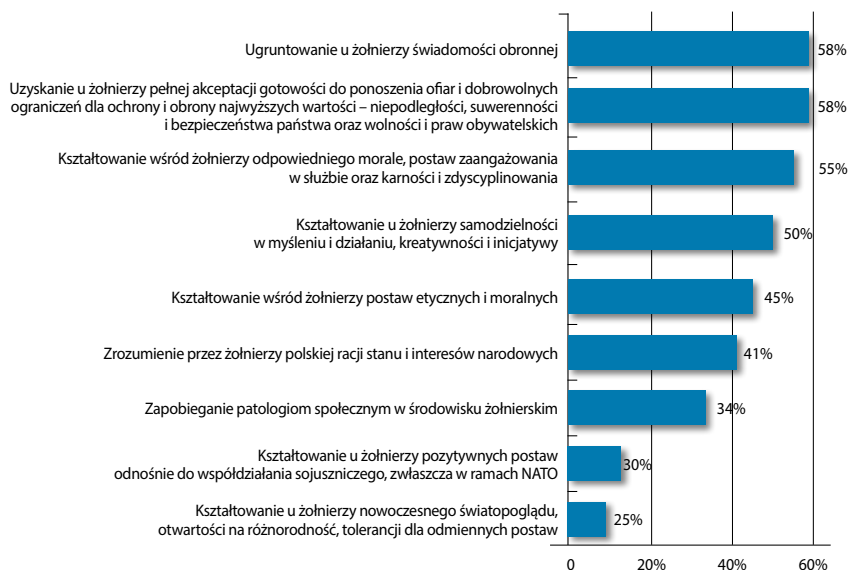
		Pierwszy cel	Drugi cel	Trzeci cel	Czwarty cel
1	Ugruntowanie u żołnierzy świadomości obronnej	29%	10%	9%	10%
2	Uzyskanie u żołnierzy pełnej akceptacji gotowości do ponoszenia ofiar i dobrowolnych ograniczeń dla ochrony i obrony najwyższych wartości – niepodległości, suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz wolności i praw obywatelskich	20%	15%	12%	11%
3	Kształtowanie u żołnierzy samodzielności w myśleniu i działaniu, kreatywności i inicjatywy	13%	10%	15%	12%
4	Kształtowanie wśród żołnierzy odpowiedniego morale, postaw zaangażowania w służbie oraz karności i zdyscyplinowania	12%	19%	15%	9%
5	Zrozumienie przez żołnierzy polskiej racji stanu i interesów narodowych	11%	14%	7%	9%
6	Kształtowanie wśród żołnierzy postaw etycznych i moralnych	5%	11%	11%	18%
7	Kształtowanie u żołnierzy pozytywnych postaw odnośnie do współdziałania sojuszniczego, zwłaszcza w ramach NATO	4%	9%	7%	10%
8	Zapobieganie patologiom społecznym w środowisku żołnierskim	3%	6%	11%	14%
9	Kształtowanie u żołnierzy nowoczesnego światopoglądu, otwartości na różnorodność, tolerancji dla odmiennych postaw	2%	6%	11%	6%

Uwzględniając jednak wszystkie wybory i sumując liczbę wskazań na poszczególne kategorie, można stwierdzić, że za cztery najważniejsze cele kształcenia obywatelskiego w wojsku żołnierze uznali:

1. Ugruntowanie u żołnierzy świadomości obronnej (wskazywane częściej przez podoficerów i żołnierzy zajmujących stanowiska dowódcze oraz respondentów ze stażem służby pomiędzy pięć a dziesięć lat).
2. Uzyskanie u żołnierzy pełnej akceptacji gotowości do ponoszenia ofiar i dobrowolnych ograniczeń w celu ochrony i obrony najwyższych wartości – niepodległości, suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz wolności i praw obywatelskich (wskazywane częściej przez najstarszych respondentów – po 40 roku życia oraz żołnierzy Żandarmerii Wojskowej).
3. Kształtowanie wśród żołnierzy odpowiedniego morale, postaw zaangażowania w służbie oraz karności i zdyscyplinowania (wskazywane częściej przez żołnierzy zajmujących stanowiska dowódcze oraz respondentów ze struktur Marynarki Wojennej).
4. Kształtowanie u żołnierzy samodzielności w myśleniu i działaniu, kreatywności i inicjatywy (wskazywane częściej przez żołnierzy, którzy nie służyli na misji poza granicami kraju lub byli na niej tylko raz).

Z danych przedstawionych na wykresie 23 wynika, że wybrała je przynajmniej połowa respondentów.

Wykres 23. Jakie Pana/Pani zdaniem powinny być najważniejsze cele kształcenia obywatelskiego realizowanego w wojsku?*

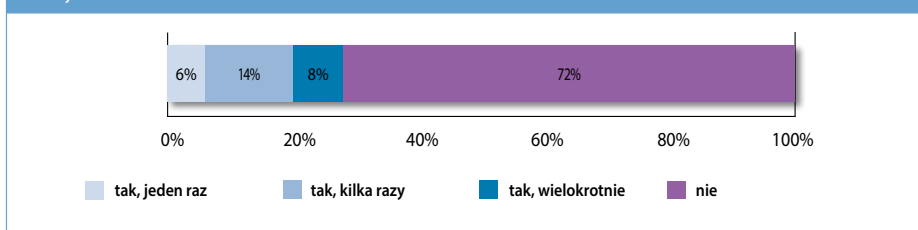
Źródło: opracowanie własne

* Odsetki wskazań w pytaniu otwartym, dane nie sumują się do 100%

Ponad jedna czwarta badanych (28%) potwierdza, że prowadziła zajęcia z kształcenia obywatelskiego w swojej jednostce/instytucji, z czego połowa robiła to kilka razy, a jedna trzecia wielokrotnie (wykres 24). Dotyczy to głównie oficerów z najdłuższym stażem służby (powyżej 15 lat), częściej żołnierzy którzy brali udział w misji poza granicami kraju i respondentów zajmujących stanowiska dowódcze.

Blisko co czwarta z tych osób (24%, N = 44) deklaruwała, że do prowadzenia zajęć była im potrzebna pomoc. Najczęściej dotyczyło to bazy niezbędnych materiałów (skrypty, konspekty, fachowa literatura), pomocy multimedialnych (filmy, prezentacje) oraz fachowej pomocy specjalistycznej. Z opinii badanych wynika, że niekiedy brakuje im wiedzy do prowadzenia zajęć z kształcenia obywatelskiego oraz czasu na jej zdobycie.

Wykres 24. Czy kiedykolwiek prowadził/prowadziła Pan/Pani zajęcia z kształcenia obywatelskiego w wojsku?

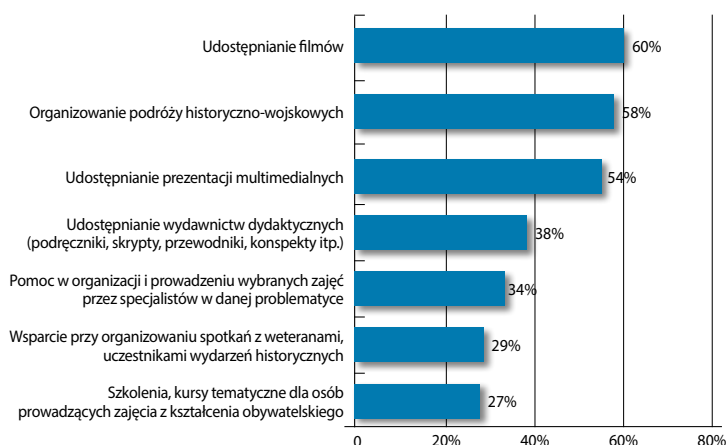
Źródło: opracowanie własne

Proces kształcenia obywatelskiego jest projektowany i nadzorowany przez Departament Edukacji, Kultury i Dziedzictwa (DEKiD) MON, dlatego też respondentów zapytano jakiej pomocy powinien on, wraz z innymi instytucjami centralnymi MON, udzielać prowadzącym zajęcia z kształcenia obywatelskiego. Spośród wskazanych do wyboru kategorii odpowiedzi ankietowani mogli wybrać trzy. Na wykresie 25 przedstawiono procentowy rozkład dokonanych przez nich wyborów.

Jak widać, trzy pierwsze kategorie wyraźnie wyróżniają się na tle pozostałych. Ponad połowa badanych uważa, że niezbędną pomocą ze strony instytucji centralnych MON, w tym szczególnie DEKiD, w celu zapewnienia prawidłowego przebiegu kształcenia obywatelskiego powinno być udostępnianie filmów i prezentacji multimedialnych oraz organizowanie podróży historyczno-wojskowych. Warto jednak zauważyć, że pozostałe propozycje wzbudziły także zainteresowanie średnio co trzeciego respondenta.

Analizy dowiodły, że o ile udostępnianie filmów było często wskazywane przez wszystkich żołnierzy, chociaż nieco częściej przez podoficerów, to o tyle dwie pozostałe kategorie wybierał częściej korpus oficerski. Prezentacje multimedialne preferują oficerowie młodszy, a pomoc w organizowaniu podróży historyczno-wojskowych oficerowie starsi.

Wykres 25. Jaka pomoc ze strony Departamentu Edukacji, Kultury i Dziedzictwa oraz innych instytucji centralnych MON powinna być udzielana prowadzącym zajęcia z kształcenia obywatelskiego w wojsku?*

Źródło: opracowanie własne

* Odsetki osób wskazujących daną formę pomocy jako jedną z trzech dopuszczalnych w pytaniu

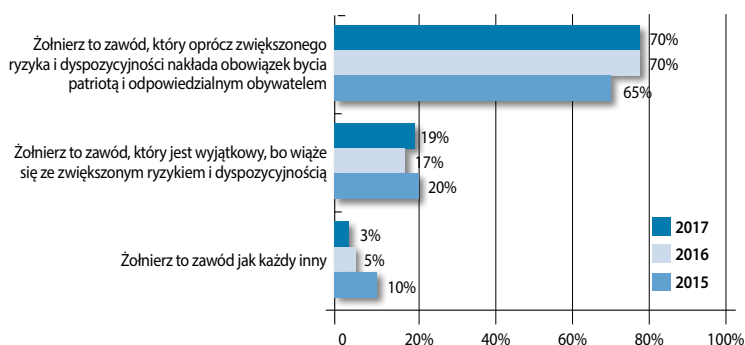
POSTAWY PATRIOTYCZNE ŻOŁNIERZY ZAWODOWYCH WOJSKA POLSKIEGO

Sposób postrzegania własnego zawodu przez żołnierzy Wojska Polskiego odzwierciedla poziom ich patriotyzmu, zaangażowania społecznego i postawę obywatelską. Analizie poddano przejawy patriotyzmu konserwatywnego, odwołującego się do wiedzy żołnierzy z zakresu historii Polski, jak również nowoczesne postawy patriotyczne, wynikające ze świadomości obywatelskiej badanych.

Ankietowanych poproszono o odniesienie się do twierdzeń opisujących specyfikę zawodu wojskowego. Na wykresie 26 zaprezentowano rozkład uzyskanych odpowiedzi w zestawieniu z danymi z dwóch ostatnich lat. Jak widać,

nie zanotowano znaczących zmian w postrzeganiu własnego zawodu przez żołnierzy zawodowych. Wynika z nich, że większości respondentów bliskie jest poczucie patriotyzmu i dobro społeczne. Ponad 3/4 badanych uważa, że bycie żołnierzem wiąże się nie tylko ze zwiększonym ryzykiem zawodowym i dyspozycyjnością, ale wymaga też postawy patriotycznej i obywatelskiej odpowiedzialności. Częściej są to opinie żołnierzy ze struktur Inspektoratu Wsparcia SZ RP i Sił Powietrznych. Co piąty respondent wiąże swoją służbę tylko ze zwiększonym ryzykiem i dyspozycyjnością, częściej ci z Żandarmerii Wojskowej oraz jednostek i instytucji bezpośrednio podległych MON. Z roku na rok maleje odsetek uznających, że zawód żołnierza jest taki sam jak każdy inny. Obecnie wynosi zaledwie 3% i są to głównie młodzi żołnierze, do 25 lat.

Wykres 26. Czy w ciągu ostatniego roku zetknął/zetknęła się Pan/Pani z jakimiś formami propagowania wiedzy o historii / upamiętniania wydarzeń historycznych w Pana/Pani jednostce/instytucji (lub z jej wsparciem, udziałem) i czy brat/brata Pan/Pani w nich udział?

Źródło: opracowanie własne

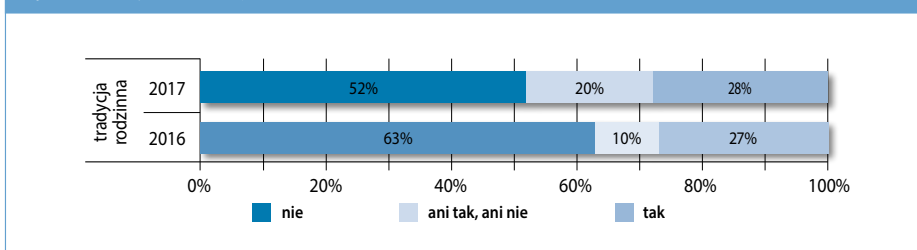
Kontynuując ten wątek, poproszono ankietowanych, aby bardziej szczegółowo określili, czym jest dla nich służba wojskowa. Swoje opinie wobec poszczególnych twierdzeń badani wyrażali w skali od -2 do +2³¹. Na wykresie 27 przedstawiono procentowy rozkład zrekodowanych odpowiedzi, w porównaniu z danymi z 2016 r.³², których wyniki są bardzo podobne.

³¹ Wartości skali w 2017 r.: -2 – „zdecydowanie nie”; -1 – „raczej nie”; 0 – „ani tak, ani nie”; 1 – „raczej tak”; 2 – „zdecydowanie tak”.

³² M. Sińczuch, J. Zauer, *Edukacja obywatelska i proobronna w Siłach Zbrojnych RP*, WCEO, Warszawa 2016. Wartości skali w 2016 r.: od 1 – „zdecydowanie nie” do 5 – „zdecydowanie tak”.

Sposób, w który żołnierze najczęściej charakteryzowali swoją służbę, jest wskaźnikiem ich stosunku do wykonywanego zawodu, a także jego pojmowania i świadomości wiążących się z tym konsekwencji. Z danych wynika, że ankietowani postrzegają służbę wojskową głównie przez pryzmat swoich postaw patriotycznych. Zdecydowanie są świadomi obowiązków wynikających ze służby i mają silne poczucie dumy z tego, że są żołnierzami (ponad 90% wskazań). Zdają sobie sprawę z konieczności ponoszenia wyrzeczeń, zaznaczając jednocześnie, że ich służba to przejaw patriotyzmu (ponad 80% wskazań). Dla trzech czwartych respondentów służba wojskowa to sposób na sprawdzenie siebie, a dla ponad dwie trzecie na zarabianie na życie i realizacja marzeń. Pozostałe aspekty służby wojskowej mają dla ankietowanych o wiele mniejsze znaczenie. Blisko co piąty twierdzi, że służba daje im możliwość sprawowania władzy, a co 11 uważa, że wykonuje zawód jak każdy inny. Dodać trzeba, że badani, podobnie jak w 2016 r., mieli także możliwość wskazania, dla ilu z nich służba wojskowa jest tradycją rodzinną. Kategoria ta zaprezentowana została oddzielnie ze względu na to, że wiąże się z okolicznościami faktycznymi, a nie tymi, które zależą od hierarchii wartości respondenta, mianowicie z posiadaniem wojskowych w rodzinie, jest więc nieporównywalna z pozostałymi znaczeniami służby. Podobnie jak przed rokiem, tylko niewiele ponad jedna czwarta żołnierzy deklaruje, że służba wojskowa jest dla nich rodzinną tradycją (wykres 28).

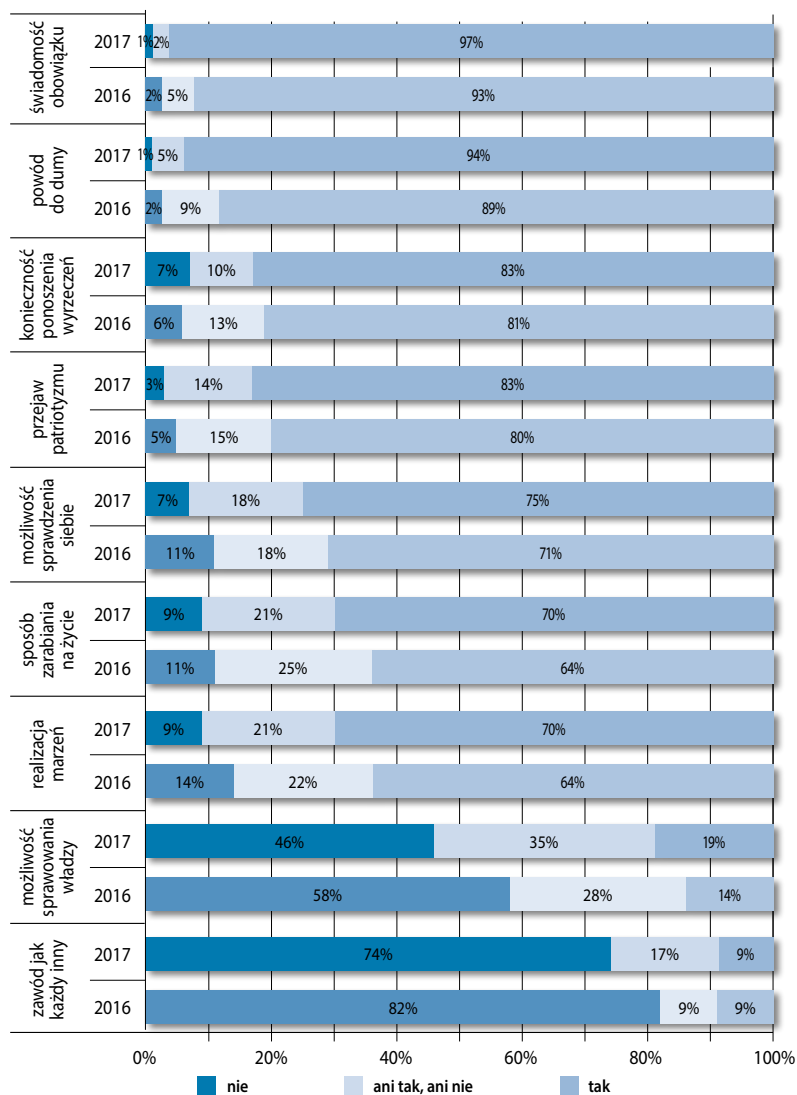
Wykres 27. Czy służba wojskowa to dla Pana/Pani:*

Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzone analizy wartości median i modalnych (dominant) pozwoliły stwierdzić, jak najczęściej żołnierze postrzegają służbę wojskową. Na wykresie 29 zaprezentowano rozkład tych danych.

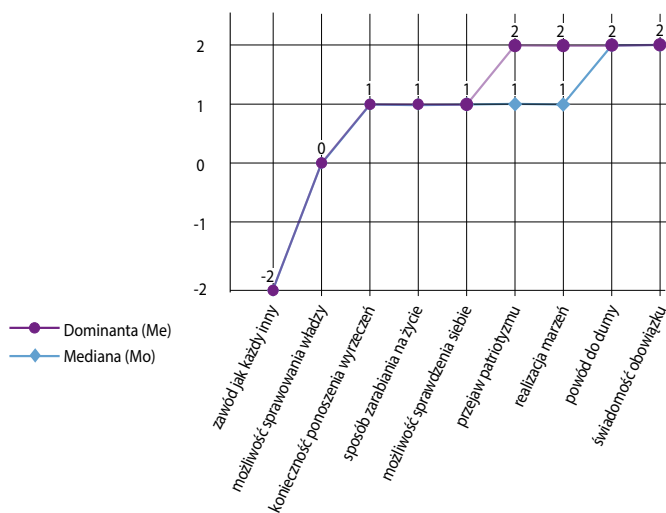
Wykres 28. Czy służba wojskowa to dla Pana/Pani:*

Źródło: opracowanie własne

* Wykres prezentuje odpowiedzi: negatywne (lewa strona skali), neutralne (środek skali) i pozytywne (prawa strona skali)

Wykres 29. Czy służba wojskowa to dla Pana/Pani:

Źródło: opracowanie własne

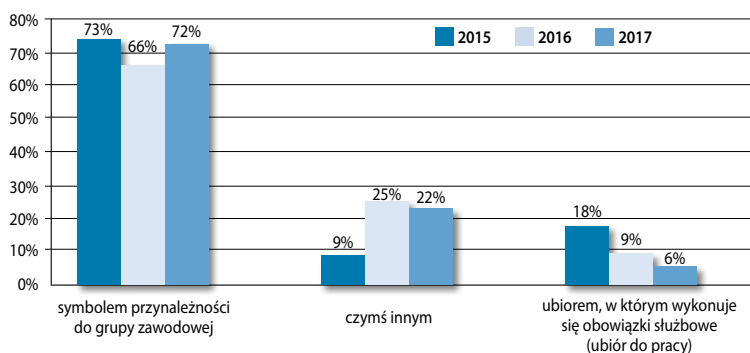
Jak widać, przynajmniej połowa żołnierzy zdecydowanie odrzuca uznanie służby wojskowej za zawód jak każdy inny. „Zdecydowanie nie” jest tu także najczęstszą odpowiedzią. Także przynajmniej połowa żołnierzy nie uznaje służby wojskowej za zawód, który daje możliwość sprawowania władzy. W tych przypadkach była to także najczęściej wskazywana odpowiedź. Dla połowy ankietowanych służba w wojsku jest sposobem zarabiania na życie, daje możliwość sprawdzenia siebie, ale też wiąże się z koniecznością ponoszenia wyrzeczeń (najczęstsza odpowiedź – „raczej tak”). Również przynajmniej co drugi ankietowany twierdzi, że służba wojskowa to realizacja marzeń i przejaw patriotyzmu, ale w tych przypadkach najczęstszą odpowiedzią było „zdecydowanie tak”. Podobnie jest z poczuciem dumy i świadomością obowiązku, które zdaniem co drugiego respondenta zdecydowanie oddają charakter służby wojskowej.

Poczucie patriotyzmu żołnierzy zawodowych przejawia się w znaczeniu przypisywanym nie tylko własnemu zawodowi, lecz także mundurowi. Dla blisko trzech czwartych badanych (72%) mundur to symbol przynależności do grupy zawodowej, a więc zewnętrznym emblematem pełnionej służby.

Niewielką rangę zwykłego ubioru do pracy przypisuje mu tylko 6% badanych i odsetek ten z roku na rok maleje. Ponad jedna piąta ankietowanych twierdzi, że mundur żołnierski jest jeszcze czymś innym (najczęściej symbolem poczucia dumy i obowiązku). Rozkład uzyskanych odpowiedzi, w zestawieniu z danymi z lat poprzednich, prezentuje wykres 30.

Dodać trzeba, że żołnierze w wieku od 25 do 30 lat stosunkowo rzadziej wskazywali, jakoby mundur symbolizował ich przynależność do grupy zawodowej, a częściej od innych deklarowali, że jest to ubiór do pracy lub coś innego.

Wykres 30. Czy mundur jest dla Pana/Pani przede wszystkim:

Źródło: opracowanie własne

Warto dodać, że tegoroczne opinie na temat munduru są bardzo zbliżone do wyników z 2016 r.³³. W 2015 r. rozkład opinii w tym zakresie był bardzo zbliżony do uzyskanego w 2009 r., kiedy „zdecydowana większość określiła go jako symbol przynależności do specyficznej grupy zawodowej – odpowiedziało tak 76% badanych. Dla 20% mundur jest ubiorem do wykonywania obowiązków służbowych – ubiorem do pracy. Za coś jeszcze innego uznało mundur 4% badanych”³⁴.

Dodatkowe analizy pokazały, że żołnierze z korpusu szeregowych zawodowych częściej od innych postrzegają mundur jako ubranie robocze, a dla

³³ M. Sińczuch, J. Zauer, *Edukacja obywatelska...*, dz. cyt., s. 29.

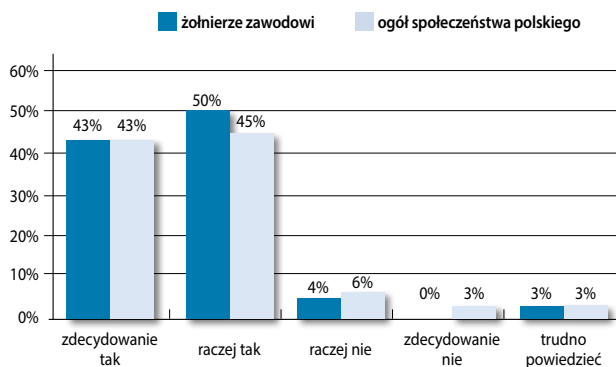
³⁴ J. Zajdzik, M. Wachowicz, *Esprit de Corps. Świadomość moralna żołnierzy zawodowych WP*, WBBS, Warszawa 2006, s. 39.

wyższych korpusów to częściej symbol wojskowości. Inaczej było w 2006 r., kiedy wskazywano, że: „chorążowie częściej niż inni uznają mundur za ubiór do pracy. Najbardziej jako symbol grupy zawodowej traktują mundur szeregowi zawodowi, będący «najmłodszym» korpusem osobowym żołnierzy zawodowych zarówno w znaczeniu stopnia wojskowego, jak i w sensie krótkiego istnienia tego korpusu”³⁵.

Respondentów poproszono także, aby określili, jakie znaczenie ma dla nich mundur wojskowy. Podobnie postrzegano mundur w 2006 r., kiedy w badaniach WBBS „zdecydowana większość określiła go jako symbol przynależności do specyficznej grupy zawodowej – odpowiedziało tak 76% badanych. Dla 20% mundur jest ubiorem do wykonywania obowiązków służbowych – ubiorem do pracy. Za coś jeszcze innego uznało mundur 4% badanych”³⁶.

Poczucie patriotyzmu i jego manifestowanie jest ważnym komponentem postawy obywatelskiej, a także dowodem szacunku dla ojczyzny oraz wyrazem poczucia przynależności narodowej i więzi społecznej. Kiedy rozpatrywano tę problematykę, zapytano respondentów o to, czy uważają się za patriotów, a wyniki porównano z danymi ogólnopolskimi CBOS z listopada 2016 r.³⁷ (wykres 31).

Wykres 31. Czy uważa się Pan/Pani za patriotę/patriotkę?

Źródło: opracowanie własne

³⁵ Tamże.

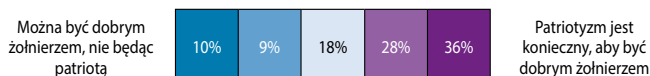
³⁶ Tamże.

³⁷ CBOS, *Między patriotyzmem a nacjonalizmem. Komunikat z badań*, Warszawa listopad 2016, s. 1 (dostęp: 1.07.2017).

Jak widać, poczucie patriotyzmu wśród żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego i ogółu Polaków utrzymuje się na bardzo zbliżonym poziomie. Zdecydowana większość respondentów w obydwu grupach uważa się za patriotów. Nieznaczne różnice można dostrzec w rozkładzie odpowiedzi negatywnych, których żołnierze udzielają rzadziej i żaden z nich nie twierdzi kategorycznie, że patriotą nie jest.

Ankietowanych poproszono także, aby na pięciostopniowej skali wskazali, czy bliższe jest im twierdzenie, że dobry żołnierz musi odznaczać się poczuciem patriotyzmu, czy też niekoniecznie (wykres 32). Blisko dwie trzecie badanych uważa, że patriotyzm to konieczność, aby być dobrym żołnierzem (najrzadziej żołnierze z Wojsk Lądowych), a niecała jedna piąta sądzi przeciwnie. Podobna liczba respondentów wyraża opinię neutralną, nie wiążąc właściwego wypełniania obowiązków służbowych przez żołnierzy z ich poczuciem patriotyzmu. Zdecydowanie za patriotyzmem opowiadają się żołnierze Żandarmerii Wojskowej, jednostek i instytucji bezpośrednio podporządkowanych MON, Sił Powietrznych i Inspektoratu Wsparcia SZ RP oraz osoby najstarsze (po 40 roku życia).

Wykres 32. Wymóg patriotyzmu wobec roli społecznej żołnierza*

Źródło: opracowanie własne

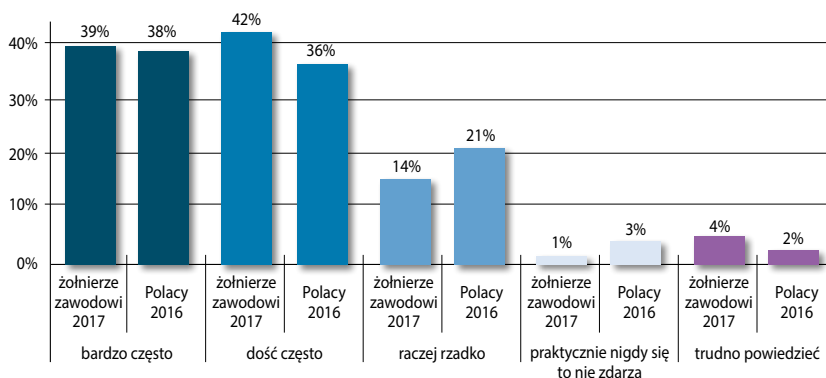
*Ankietowani zaznaczali jedno pole w zależności od tego, które stwierdzenie jest im bliższe. Pole środkowe oznacza, że w podobnym stopniu zgadzają się z obydwoima stwierdzeniami

Kolejne pytania pozwoliły zdiagnozować nie tylko poglądy ankietowanych na temat patriotyzmu, ale także ich postawy w tym zakresie. Patriotyzm przejawia się m.in. w takich postawach społecznych jak poczucie dumy i wstydu z powodu własnej narodowości, a w przypadku żołnierzy zawodowych także w podejściu do wykonywanego zawodu, w który z oczywistych względów wpisana jest służba dla kraju.

Wykresy 33 i 34 prezentują rozkłady opinii żołnierzy Wojska Polskiego i ogółu społeczeństwa³⁸ na temat poczucia dumy i wstydu z bycia Polakiem.

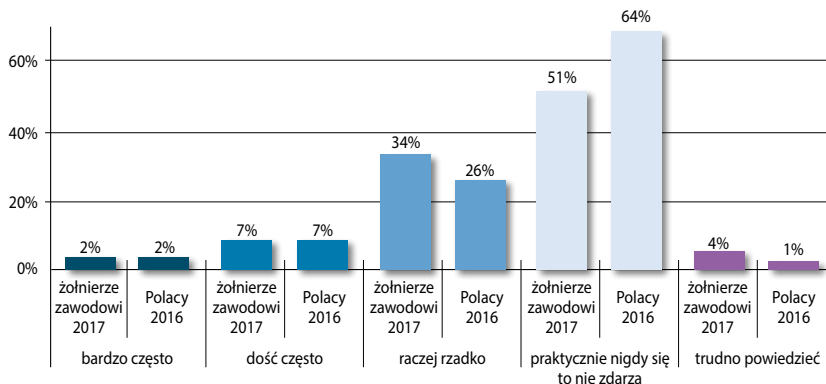
³⁸ Tamże, s. 2–3 (dostęp: 1.07.2017).

Wykres 33. Czy i jak często odczuwa Pan/Pani dumę z tego, że jest Polakiem/Polką?

Źródło: CBOS, *Między patriotyzmem a nacjonalizmem*, Warszawa listopad 2016

Wykres 34. Czy i jak często odczuwa Pan/Pani wstyd z tego, że jest Polakiem/Polką?

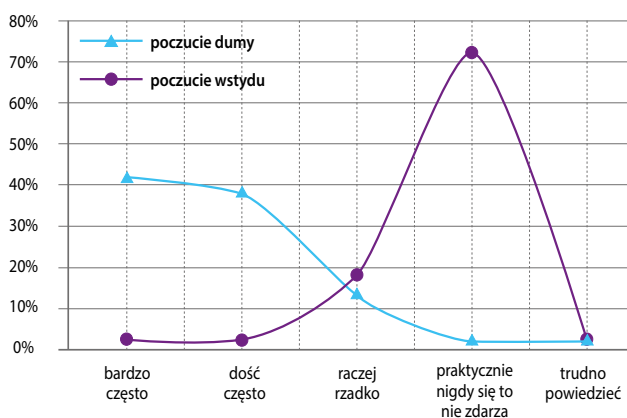

Źródło: CBOS, *Między patriotyzmem a nacjonalizmem*, Warszawa listopad 2016

Żołnierze Wojska Polskiego są zatem bardzo podobni do ogółu społeczeństwa polskiego – w zdecydowanej większości odczuwają dumę z tego, że są Polakami. Podobnie w obu grupach rozkładają się także deklaracje częstości odczuwania wstydu z faktu bycia Polakiem, z tym że żołnierze Wojska Polskiego relatywnie częściej udzielają odpowiedzi „raczej rzadko”, ogół zaś – praktycznie „nigdy”. W sumie ponad cztery piąte żołnierzy często jest dumnych z tego, że są Polakami, a co jedenasty często się tego wstydzi.

Respondentów zapytano także o to, czy i jak często odczuwają dumę i wstyd z powodu bycia żołnierzami Wojska Polskiego. Dane prezentuje wykres 35. Ankietowani najbardziej jednomyślnie odpowiedzieli na pytanie dotyczące poczucia wstydu. Prawie trzy czwarte deklaruje, że praktycznie nigdy nie wstydzi się tego, że służy w Wojsku Polskim, a niecała jedna piąta rzadko odczuwa wstyd z tego powodu. W sumie cztery piąte respondentów ma poczucie dumy z tego, że są żołnierzami Wojska Polskiego, z czego połowa bardzo często. Co siódmy rzadko bywa dumny z tego powodu. W strukturach SZ RP poczucie dumy z faktu bycia Polakami i żołnierzami Wojska Polskiego częściej niż innym towarzyszom żołnierzom Żandarmerii Wojskowej.

Wykres 35. Czy i jak często odczuwa Pan/Pani dumę/wstyd z tego, że jest żołnierzem Wojska Polskiego?

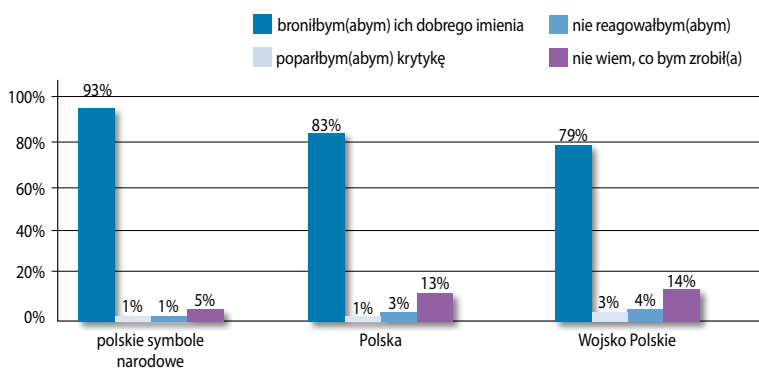
Źródło: opracowanie własne

Wskaźnikiem patriotyzmu ankietowanych jest nie tylko ich stosunek do wojska, lecz także do kraju i polskich symboli narodowych. Respondenci zostali poproszeni o ustosunkowanie się do sytuacji, w której ktoś, w ich obecności, wyrażałby negatywne opinie o Wojsku Polskim, Polsce oraz obrażał polskie symbole narodowe, takie jak flaga państwowa i godło. Szczegółowy rozkład zebranych odpowiedzi prezentuje wykres 36.

Więcej niż dziewięćciu na dziesięciu badanych deklaruje, iż broniłoby symboli naszej niepodległości, czyli godła Polski i flagi narodowej (ankietowani ze struktur Inspektoratu Wsparcia SZ rzadziej niż pozostali). Rzadziej stawaliby

w obronie dobrego imienia Polski, co wskazuje ponad cztery piąte ankietowanych (częściej osoby, które należały do harcerstwa, związków strzeleckich, klubów sportowych i innych stowarzyszeń młodzieżowych). Stosunkowo mniej deklaracji dotyczy obrony dobrego imienia Wojska Polskiego. Wyraża je ponad trzy czwarte respondentów (najczęściej oficerowie starsi, a najrzadziej szeregowi zawodowi).

Wykres 36. Jak by Pan/Pani zareagował/zareagowała, gdyby w Pana/Pani obecności ktoś wyrażał negatywne opinie o Wojsku Polskim, Polsce i obrażał polskie symbole narodowe?

Źródło: opracowanie własne

Już w roku ubiegłym, kiedy dane dotyczące tych zagadnień przyjmowały podobny rozkład, wnioskowano, że: „godło państwowe i flaga to symbole niepodległości Polski, której historia utracenia i odzyskania wciąż budzi silne emocje i czyni ją wartością nadrzędną – szczególnie dla żołnierzy zawodowych. Nie dziwi to, szczególnie wobec faktu, iż w Wojsku Polskim, stojącym na straży niepodległości kraju, kultywuje się historię i tradycje narodowe poprzez patriotyczne celebrowanie różnego rodzaju świąt, w tym najważniejszego – Narodowego Święta Niepodległości.

Nieco niższe deklaracje obrony dobrego imienia Wojska Polskiego i Polski mogą wynikać z poczucia alienacji, pewnego niedostatku postaw obywatelskich i frustracji zawodowej, częściej występujących zwłaszcza wśród szeregowych zawodowych. Stosunek do Polski może być kształtowany – zwłaszcza w tym korpusie – również przez stosunek do elit politycznych, podejmujących nieraz niepopularne decyzje. Nie umniejsza to jednak

konieczności kształtowania właściwych postaw obywatelskich w całym środowisku wojskowym”³⁹.

Respondentom przedstawiono również listę różnego rodzaju zachowań mogących stanowić przejawy patriotyzmu. Mieli oni wskazać, jak często dane postępowanie bywa ich udziałem. Dla porównania na wykresie 37 zaprezentowano również wyniki ogólnopolskie⁴⁰.

W przypadku niektórych zagadnień żołnierze Wojska Polskiego różnią się dość wyraźnie w swych opiniach od ogółu Polaków.

Największa różnica występuje w przypadku noszenia odzieży patriotycznej, czego nie robi nigdy blisko dwie trzecie Polaków i tylko co piąty żołnierz. Ponadto żołnierze częściej niż ogół społeczeństwa pracują na rzecz lokalnych społeczności, uczestniczą w uroczystych obchodach świąt państwowych (nawet jeśli nie jest to ich obowiązkiem służbowym), wywieszają polską flagę z okazji świąt, odczuwają dumę z sukcesu polskich sportowców, zdobywają wiedzę na temat historii Polski. Obie populacje na podobnym poziomie unikają zakupu produktów niewytworzonych w Polsce, chociaż kategorycznie zaprzecza temu jedna trzecia Polaków i tylko co piąty żołnierz.

Ankietowani żołnierze odpowiadali dodatkowo na pytanie dotyczące uczestnictwa w świątach państwowych w ramach obowiązków służbowych. Często bierze w nich udział blisko trzy czwarte badanych, z czego ponad dwie piąte bardzo często. Co czwarty sporadycznie jest oddelegowany służbowo do udziału w tego typu uroczystościach (wykres 38).

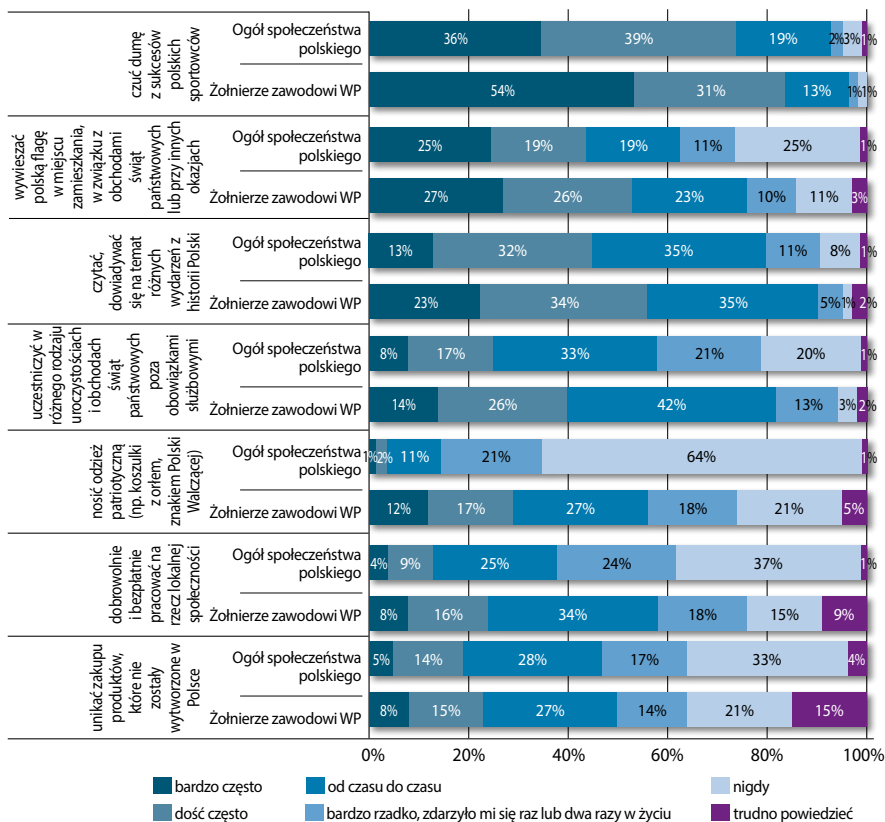
Na zakończenie tego bloku pytań respondentom przedstawiono kilkanaście różnych sposobów rozumienia patriotyzmu, prosząc, aby ustosunkowali się do każdego z nich i określili, w jakim stopniu odpowiadają one ich rozumieniu tego pojęcia. Należy zaznaczyć, że – w opinii większości badanych – wszystkie wymienione stwierdzenia zawierają się w określeniu patriotyzmu, dlatego też na wykresie 39 zaprezentowano rozkład odpowiedzi pozytywnych w zestawieniu z danymi dotyczącymi ogółu Polaków⁴¹.

³⁹ Zob. M. Sińczuch, J. Zauer, *Edukacja obywatelska...*, dz. cyt., s. 41.

⁴⁰ CBOS, *Między patriotyzmem a nacjonalizmem...*, dz. cyt., s. 10 (dostęp: 1.07.2017).

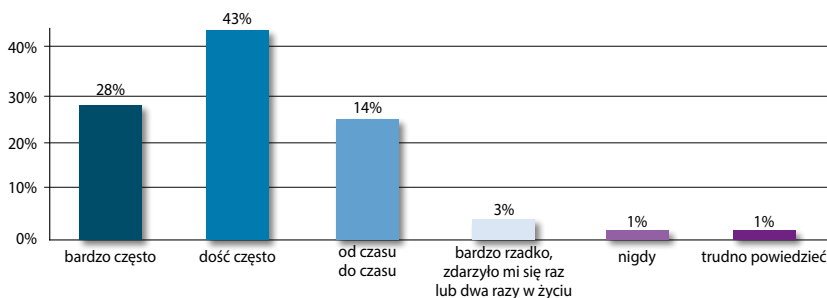
⁴¹ Tamże, s. 6 (dostęp: 1.07.2017).

Wykres 37. Czy i jak często zdarza się Panu/Pani:

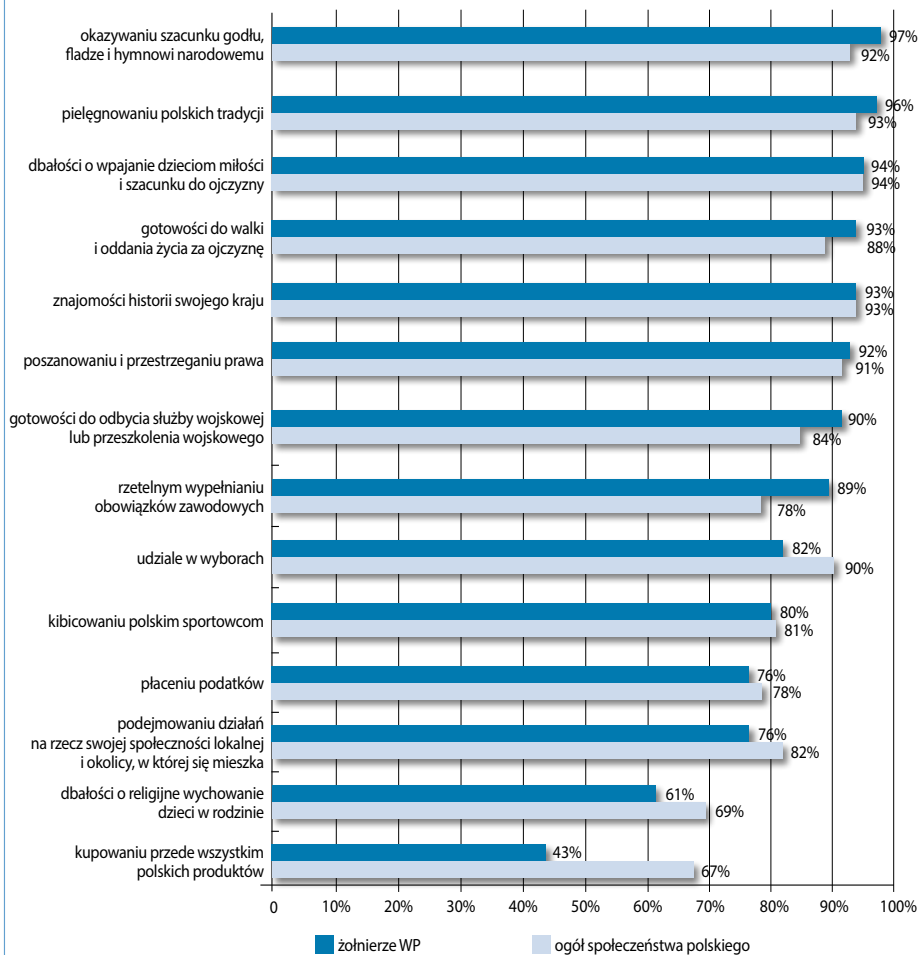
Źródło: CBOS, Między patriotyzmem a nacjonalizmem, Warszawa listopad 2016

Wykres 38. Czy i jak często zdarza się Panu/Pani uczestniczyć w różnego rodzaju uroczystościach i obchodach świąt państwowych w ramach obowiązków służbowych?

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 39. Patriotyzmowi nadaje się rozmaite znaczenia. Czy, Pana/Pani zdaniem, patriotyzm polega na:*

Źródło: CBOS, *Między patriotyzmem a nacjonalizmem*, Warszawa listopad 2016

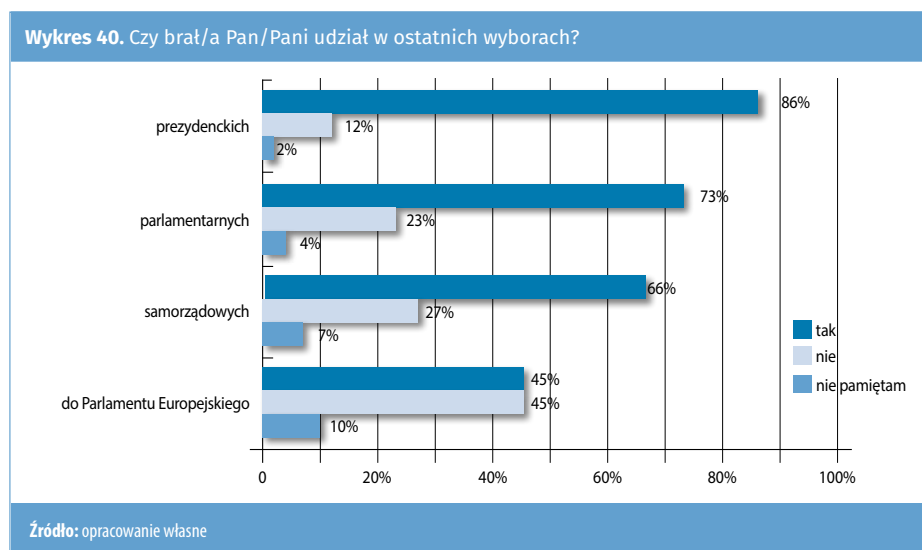
* Wykres prezentuje zsumowane odsetki odpowiedzi „tak” i „zdecydowanie tak”

Przeważająca część ankietowanych uznała większość wymienionych typów zachowań za właściwe dla postaw patriotycznych, przypisując im od 76% do 97% wskazań pozytywnych. Rozkład opinii ogółu Polaków był bardzo zbliżony, chociaż częściej za przejawy patriotyzmu uznają oni: udział

w wyborach, pracę na rzecz społeczności lokalnej, a także dbanie o religijne wychowanie dzieci, które wskazuje tylko trzech na pięciu żołnierzy zawodowych. Żołnierze z kolei nieco częściej niż ogół społeczeństwa uznają za przejawy patriotyzmu: okazywanie szacunku symbolom narodowym, gotowość obrony ojczyzny – od szkolenia i służby wojskowej po walkę i poświęcenie życia – oraz rzetelność w obowiązkach zawodowych. Obie grupy najbardziej różnią się pod względem kupowania polskich produktów, które preferuje dwie trzecie ogółu społeczeństwa i tylko nieco ponad dwie piąte żołnierzy Wojska Polskiego.

POSTAWY OBYWATELSKIE ŻOŁNIERZY ZAWODOWYCH WOJSKA POLSKIEGO

Swoistym wskaźnikiem poczucia obywatelskości członków danego społeczeństwa jest korzystanie przez nich z praw wyborczych. W badaniu poruszono także ten aspekt życia społecznego, pytając żołnierzy zawodowych o to, czy brali ostatnio udział w różnego rodzaju wyborach. Na wykresie 40 zaprezentowano rozkład uzyskanych odpowiedzi.

Z deklaracji żołnierzy zawodowych wynika, że częściej uczestniczą oni w wyborach niż ogół społeczeństwa⁴². Najwięcej żołnierzy brało udział w wyborach prezydenckich (ponad cztery piąte badanych). Ostatnimi wyborami przed okresem, w którym przeprowadzono badanie, były wybory parlamentarne z jesieni 2015 r. Udział w nich potwierdziło blisko trzy czwarte ankietowanych. Mniej respondentów (dwie trzecie ogółu) uczestniczyło w ostatnich wyborach samorządowych. Żołnierze, podobnie jak reszta społeczeństwa polskiego, najrzadziej biorą udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Z deklaracji badanych wynika, że taki sam odsetek wziął w nich udział, jak i tego nie zrobił, a co dziesiąty nie potrafił sobie przypomnieć. Przeprowadzone analizy dowiodły, że w wyborach najrzadziej partycypowali respondenci z wykształceniem zasadniczym zawodowym, a najczęściej z wyższym. Ponadto osoby młodsze (do 35 roku życia) i żołnierze z korpusu szeregowych zawodowych rzadziej od innych korzystają z przysługujących im praw wyborczych.

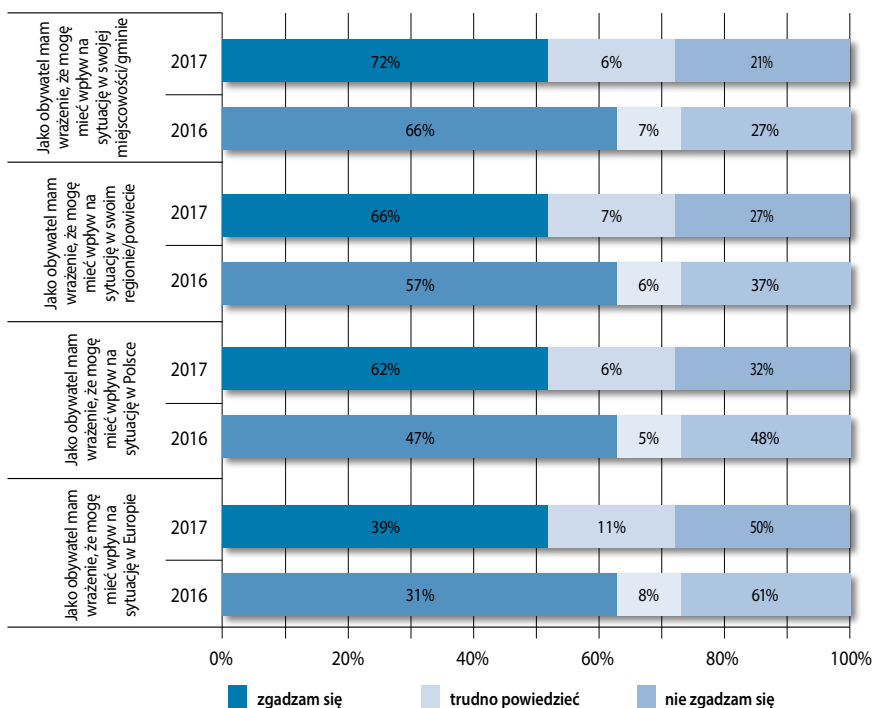
Ankietowanych pytano o ich poczucie wpływu na różne wymiary otaczającej rzeczywistości społecznej. Subiektywnie badani najczęściej dostrzegają swój obywatelski wpływ w sferze lokalnej, rzadziej w wymiarze ogólnopolskim, a najrzadziej w skali europejskiej. Procentowy rozkład poszczególnych opinii, w porównaniu z wynikami z roku ubiegłego, przedstawia wykres 41.

Poniższe wyniki dowodzą, że wzrosły odsetki osób mających poczucie wpływu w każdym z analizowanych wymiarów. Blisko trzy czwarte żołnierzy biorących udział w badaniu odnosi wrażenie, iż jako obywatele mogą mieć wpływ na sytuację w swojej miejscowości lub gminie, a dwie trzecie – iż może od nich zależeć sytuacja w regionie, w którym mieszkają, np. w powiecie. Poczucie wpływu na wydarzenia krajowe deklaruje ponad trzy czwarte respondentów, a na sprawy europejskie – blisko dwie piąte badanych. Respondenci po 30 roku życia, żołnierze Sił Powietrznych oraz jednostek i instytucji bezpośrednio podległych MON częściej deklarują, że

⁴² Dla porównania, frekwencja w wyborach prezydenckich z 2015 r. dla ogółu społeczeństwa wyniosła 48,96% w I turze i 55,34% w II turze, w wyborach parlamentarnych z 2015 r. – 50,92%, samorządowych z 2014 r. – 47,40% w I turze i 39,97% w II turze, a w wyborach do Parlamentu Europejskiego z 2014 r. – 23,8%.

sytuacja w kraju oraz w ich regionie i mieście, w którym mieszkają, może w jakiś sposób zależeć także od nich. Najmłodszy ankietowani (przed 25 rokiem życia) o wiele częściej nie mają poczucia wpływu na sytuację w Europie, co skądinąd wydaje się naturalne przy ich bardzo niewielkim doświadczeniu w sprawach publicznych.

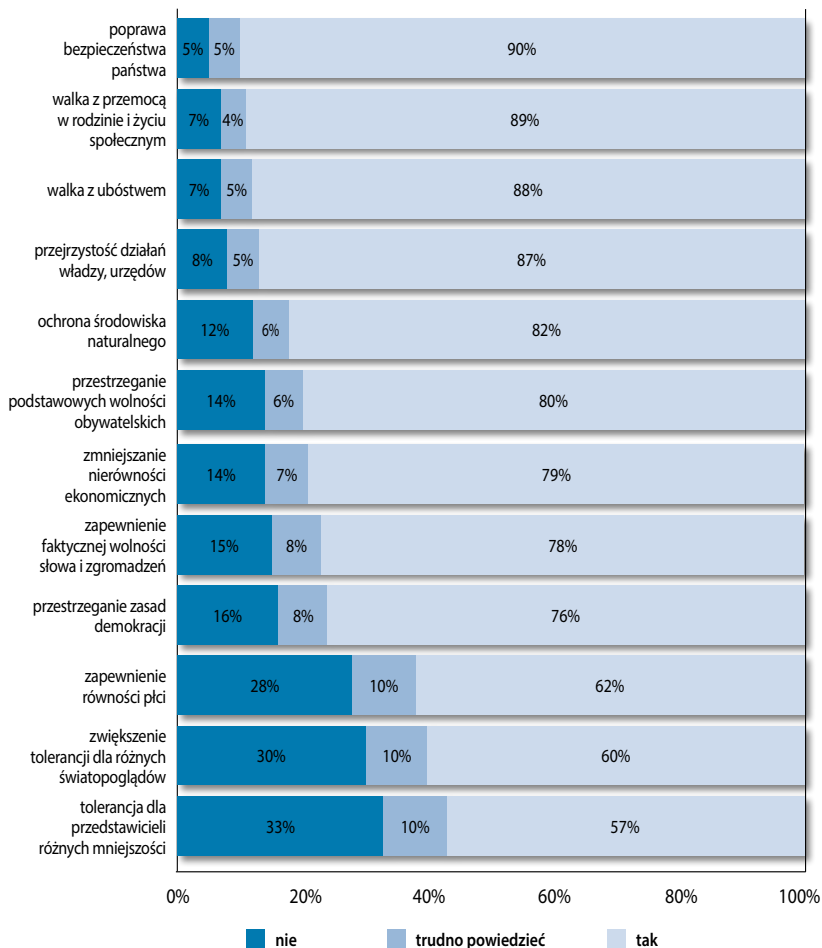
Wykres 41. W jakim stopniu zgadza się Pan/Pani z poniższymi stwierdzeniami?

Źródło: opracowanie własne

Postawy obywatelskie ankietowanych diagnozowano również za pomocą pytania o obszary życia publicznego, wymagające podjęcia bardziej stanowczych działań naprawczych. Wykres 42 prezentuje zestawienie odpowiedzi badanych.

Wykres 42. Które z poniższych obszarów wymagają, Pana/Pani zdaniem, w obecnej sytuacji w Polsce podjęcia bardziej stanowczych działań?*

Źródło: opracowanie własne

* Odpowiedzi „tak” prezentują zsumowane wyniki kategorii „zdecydowanie tak” i „raczej tak”, a odpowiedzi „nie” prezentują zsumowane wyniki kategorii „zdecydowanie nie” i „raczej nie”

Żołnierze oczekują najbardziej stanowczych działań wobec podstawowych problemów życia społecznego. Chcą przede wszystkim poprawy bezpieczeństwa państwa, a także zwrócenia uwagi na przemoc w rodzinach i w życiu

publicznym oraz poprawy materialnych warunków życia osób najuboższych. Ważna dla nich jest również transparentność działań władzy i urzędów. W dalszej kolejności domagają się większej dbałości o środowisko naturalne oraz poszanowania demokratycznych zasad funkcjonowania państwa i społeczeństwa, a także zmniejszania nierówności ekonomicznych.

Mniej niż dwie trzecie żołnierzy opowiedziało się za równością płci, tolerancją światopoglądową i akceptacją mniejszości w społeczeństwie. Najmniej zastrzeżeń w badanej populacji budzą zachowania wobec różnych mniejszości, chociaż i tutaj ponad połowa respondentów oczekuje bardziej stanowczych działań. Te trzy ostatnie kategorie wyraźnie odstają od pozostałych. Średnio prawie co trzeci badany uważa, że obszary te nie wymagają obecnie w Polsce istotnych działań naprawczych. Za równością płci, tolerancją światopoglądową i akceptacją mniejszości najczęściej opowiadają się kobiety i oficerowie starsi.

Podkreślić trzeba, że ze wskazań ankietowanych wyłoniły się takie wymiary życia społecznego, które wymagają naprawy w powszechnej opinii. Są to: bezpieczeństwo państwa, przemoc w rodzinie i życiu społecznym, walka z ubóstwem oraz przejrzystość władzy i urzędów, które uzyskały ponad cztery piąte głosów pozytywnych.

Dodać należy, że tegoroczne wyniki są niemalże identyczne jak dane z 2015 r.⁴³, a zatem w poglądach żołnierzy, dotyczących społecznego funkcjonowania kraju, zachowane zostało pewne *status quo*.

Powszechnie przyjmuje się, że pożądaną cechą życia społecznego jest zaangażowanie obywateli w jego różnorodne problemy. Miarą poziomu tego rodzaju odpowiedzialności było pytanie wskazujące negatywne przykłady zachowań, wobec których ankietowani mieli określić własną reakcję. Na wykresie 43 zaprezentowano deklaracje wrażliwości respondentów na zachowania społecznie nieetyczne. Ich hierarchizacji dokonano na podstawie rozkładu odpowiedzi, które wskazują, jak ważne dla nich są opisane sposoby postępowania.

Można stwierdzić, że badanych żołnierzy najbardziej poruszają sprawy dotyczące zachowań korupcyjnych w miejscu pracy, a także nepotyzmu i protekcji w życiu zawodowym. Około 70% ankietowanych zadeklarowało, że zwraca

⁴³ Zob. M. Sińczuch, J. Zauer, *Świadomość historyczna...*, dz. cyt. s. 33.

uwagę na takie zachowania, z czego ponad trzy czwarte respondentów potwierdziło, że wzbudza to u nich silne emocje.

Okolo trzech piątych badanych irytuje nieuczciwe pobieranie świadczeń społecznych przeznaczonych dla bezrobotnych i rencistów, a także wyłudzenia odszkodowań ubezpieczeniowych.

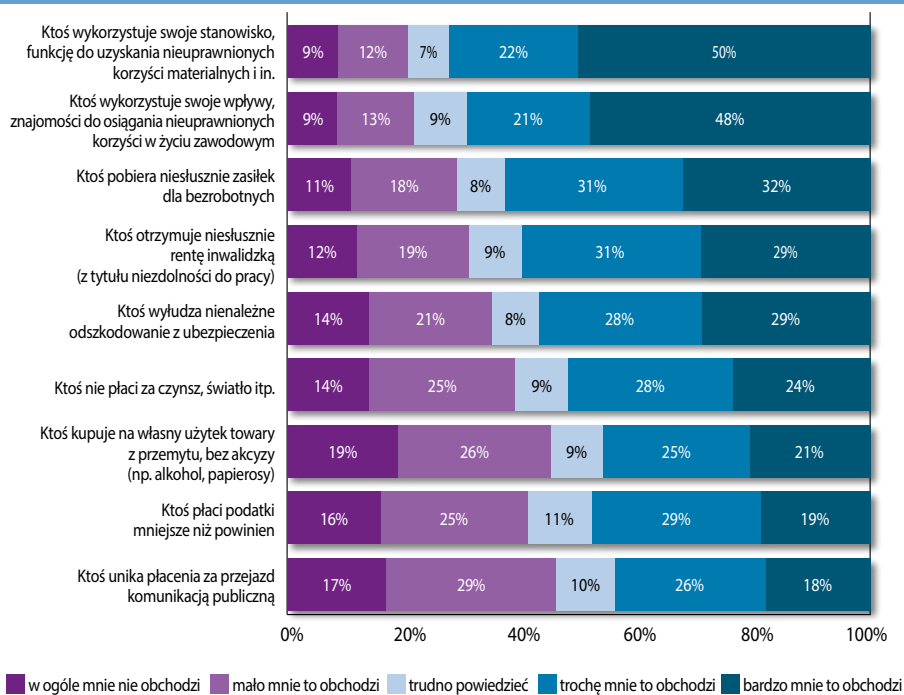
Ponad połowa respondentów deklaruje, że obchodzi ich, gdy ktoś nie płaci swoich rachunków, a prawie połowa troszczy się o to, czy inni płacą mniejsze podatki niż powinni, nabywają towary z nielegalnego źródła (z przemytu, bez akcyzy) bądź jeżdżą komunikacją publiczną bez ważnego biletu, chociaż „jeżdżenie na gapę” najrzadziej jest przedmiotem troski badanych – w tej kwestii przeważają liczebnie osoby, których to nie obchodzi.

Z analiz wynika, że oficerowie starsi, żołnierze z największych garnizonów (miasta powyżej 500 tys. mieszkańców), respondenci po 40 roku życia i ze stażem służby powyżej 20 lat częściej od innych wyrażali swoją troskę o nieetyczność zachowań innych ludzi.

Większość badanych żołnierzy nie jest obojętna wobec postaw społecznych stojących na granicy prawa, a nawet przekraczających tę granicę. Badani deklarują, że brak etyki w życiu społecznym to dla nich istotna kwestia, co nasuwa przypuszczenie, że sprzeciwiają się zachowaniom tego typu. Jednak brak wrażliwości na przejawy łamania norm, który cechuje nieco ponad jedną czwartą respondentów, świadczy o braku odpowiedzialnych postaw obywatelskich i wysokim poziomie anomii w tej części środowiska wojskowego, w której jest stosunkowo więcej żołnierzy z korpusu szeregowych zawodowych. Postawę taką możemy też częściej odnaleźć wśród osób, które nigdy nie należały do żadnych stowarzyszeń i organizacji skupiających młodzież, jak np. harcerstwo, co potwierdza do pewnego stopnia ich wychowawczą skuteczność w kształtowaniu postaw obywatelskich.

Zaobserwowana prawidłowość każe zastanowić się nad zwiększeniem efektywności kształcenia obywatelskiego wśród korpusu szeregowych zawodowych oraz żołnierzy z innych korpusów, którzy dopiero rozpoczynają swoją służbę.

Wykres 43. Poniżej wymienione są różne zachowania. Jedne z nich mogą dotyczyć bezpośrednio Pana/Pani samego/ej, a inne tylko innych ludzi. Proszę powiedzieć, które z poniższych zachowań osobiście Pana/Panią obchodzą, a które nie?

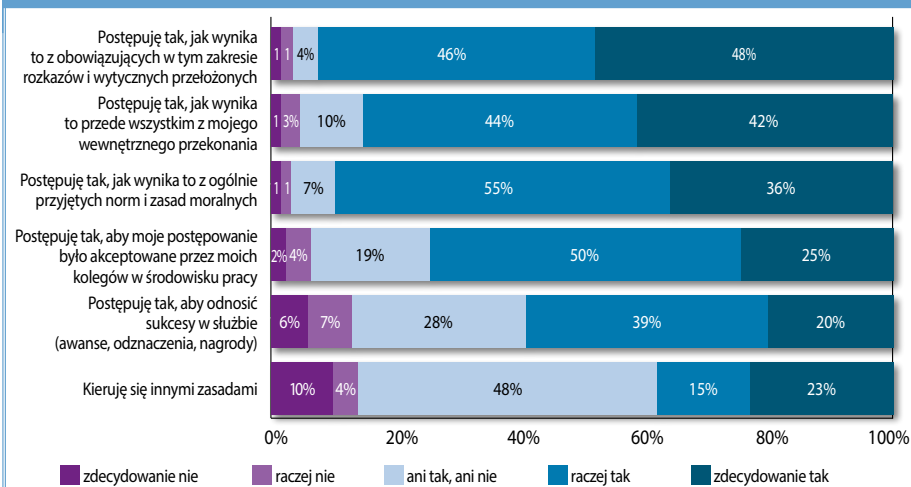

Źródło: opracowanie własne

Kolejne pytanie odnosiło się do zasad postępowania, którymi respondenci kierują się w sytuacjach służbowych. W swoich odpowiedziach mieli oni określić stopień respektowania tych zasad w skali od 1 do 5⁴⁴. Wykres 44 prezentuje procentowy rozkład odpowiedzi.

⁴⁴ Wartości skali 2017: -2 – „zdecydowanie nie”; -1 – „raczej nie”; 0 – „ani tak, ani nie”; 1 – „raczej tak”; 2 – „zdecydowanie tak”.

Wykres 44. Jak ocenia Pan/Pani całokształt obywatelskiego, realizowanego obecnie w wojsku, pod względem następujących cech?

Źródło: opracowanie własne

Jak widać, postępowaniem żołnierzy Wojska Polskiego kierują przede wszystkim rozkazy ich dowódców, a także normy moralne (nieco rzadziej przyznają to podoficerowie) i przekonania wewnętrzne. Mniejsze znaczenie w tym przypadku ma konformizm społeczny, chociaż trzy czwarte badanych (częściej szeregowi zawodowi i podoficerowie) przyznaje, że ich działania muszą być aprobowane przez kolegów. Prawie dwie trzecie ankietowanych deklaruje, że ich postępowanie jest nastawione na odnoszenie sukcesów służbowych (częściej szeregowi zawodowi i podoficerowie), a blisko dwie piąte kieruje się jeszcze innymi zasadami. Należy przypuszczać, że różnice w poglądach pomiędzy oficerami a żołnierzami z niższych korpusów odpowiadają miejscu poszczególnych grup badanych w hierarchii służbowej i rodzajom wykonywanych przez nich obowiązków służbowych.

PODSUMOWANIE

Większość żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego interesuje się historią Polski i Wojska Polskiego oraz historią i tradycjami macierzystej jednostki wojskowej, a także dziejami oręża polskiego i historią powszechną,

a znajomość historii Polski, historii wojskowości oraz tradycji oręża polskiego jest ich zdaniem potrzebna żołnierzom w dzisiejszych czasach.

Połowa żołnierzy Wojska Polskiego, częściej oficerowie, ma sprecyzowane zainteresowania historyczne, dotyczące konkretnego okresu lub wydarzeń, głównie II wojny światowej, a wiedzę historyczną czerpią głównie z filmów i programów telewizyjnych. Podoficerowie i szeregowi zawodowi wykazują najmniejsze zainteresowanie konkretnymi wydarzeniami historycznymi.

W opinii żołnierzy wiedza historyczna, zwłaszcza ta dotycząca tradycji oręża polskiego, ma duży wpływ na ich morale, umacnia w nich patriotyzm, buduje więzi z wojskiem i poczucie dumy z przynależności do SZ RP.

Ważnym wnioskiem z przeprowadzonych analiz jest to, że zdecydowana większość badanych odczuwa dumę z powodu historii Polski, a co piąty ankietowany twierdzi, że w historii Polski są ważne wydarzenia, które obecnie się pomija lub niedostatecznie eksponuje. Najczęściej dotyczy to tematyki bojowników podziemia antykomunistycznego – Żołnierzy Wyklętych, Rzezi Wołyńskiej, wygranych przez Polskę bitew i operacji przeprowadzonych przez polskich żołnierzy na misjach poza granicami kraju.

Jednocześnie dwóch na trzech żołnierzy uważa, że w historii Polski są wydarzenia, które obecnie przesadnie się eksponuje i zbyt często mówi się na ich temat w mediach oraz w dyskusji publicznej. Najczęściej wskazują tu na katastrofę pod Smoleńskiem.

Kultywowanie tradycji wojskowej dostrzegane jest głównie w symbolach wojskowych i narodowych oraz obchodzeniu świąt i uroczystości wojskowych. Żołnierze odczuwają więź z weteranami oraz doceniają przestrzeganie i utrwalanie obyczajów wojskowych. Jednocześnie zauważają potrzebę szerszego nawiązywania do tradycji polskich historycznych formacji wojskowych przez obecne Wojsko Polskie i popierają pielęgnowanie świadomości narodowej, kultywowanie tradycji i przekazywanie wiedzy o historii Polski, która jest, ich zdaniem, potrzebna w codziennym życiu.

W jednostkach i instytucjach wojskowych propagowanie wiedzy historycznej i upamiętnianie wydarzeń historycznych ma charakter ceremonialny. Największe znaczenie dla umacniania więzi wśród żołnierzy mają w ich odczuciu obchody Narodowego Święta Niepodległości i Święta Wojska Polskiego.

Kształcenie obywatelskie ma znaczenie dla większości badanych, a niemalże wszystkie zagadnienia tematyczne oceniane są przez przeważającą część badanych jako interesujące i przydatne. Wysoko oceniają oni także kompetencje i przygotowanie wykładowców. Zastrzeżenia budzi jednak forma

prowadzonych zajęć, a żołnierze postulują jej zmianę i większe wykorzystywanie multimediów oraz organizację podróży historyczno-wojskowych do muzeów i miejsc pamięci. Deklarują, że kształcenie obywatelskie w wojsku powinno skupiać się na budowaniu postaw patriotycznych i morale, a także angażować w służbę oraz uczyć żołnierzy dyscypliny i kreatywnego myślenia. Większość żołnierzy zawodowych uważa, że ich zawód, poza podwyższonym ryzykiem i wymogiem dyspozycyjności, nakłada też obowiązek bycia patriotą i odpowiedzialnym obywatelem, ponieważ służba wojskowa to głównie obowiązek patriotyczny, a także sposób na sprawdzenie siebie i źródło dochodu. A mundur wojskowy jest symbolem przynależności do grupy zawodowej, chociaż młodzi żołnierze częściej od innych postrzegają go jako ubiór do pracy.

Respondenci WBBS postrzegają siebie jako patriotów, popierają postawy patriotyczne i twierdzą, że patriotyzm jest konieczny, aby być dobrym żołnierzem. Bycie Polakiem i żołnierzem napawa ich dumą, a w razie konieczności stanęliby w obronie dobrego imienia Wojska Polskiego, Polski oraz jej symboli narodowych. Stosunkowo często uczestniczą w wyborach, najczęściej w tych, w których decyduje się o strukturze władz krajowych, rządziej – europejskich. Wiąże się to z ich przekonaniami o większej możliwości wpływu na rzeczywistość lokalną. Niższy poziom partycypacji wyborczej występuje wśród młodszych, gorzej wykształconych badanych, a także w korpusie szeregowych zawodowych.

W sferze publicznej żołnierze zawodowi Wojska Polskiego oczekują poprawy bezpieczeństwa państwa, walki z przemocą w rodzinie i życiu społecznym oraz z ubóstwem, a także zwiększenia przejrzystości funkcjonowania organów władzy i urzędów państwowych. Szczególnie drażnią ich korupcyjne zachowania w miejscu pracy i wykorzystywanie znajomości w życiu zawodowym. W sytuacjach służbowych kierują się rozkazami i wytycznymi przełożonych oraz wewnętrznymi przekonaniami i normami moralnymi. W życiu społecznym natomiast preferują wartości i normy o charakterze pragmatycznym, warunkujące zachowania neutralne, sprzyjające sukcesywnej realizacji celów i unikaniu konfliktów.

Zaprezentowane wyniki analiz materiału empirycznego pozwalają stwierdzić, że zasadnicze cele projektu zostały zrealizowane. Pokazują również, że żołnierze zawodowi mają świadomość znaczenia wiedzy historycznej dla pełnienia służby wojskowej, są pozytywnie nastawieni do tradycji

wojskowych oraz prezentują właściwe postawy patriotyczne i obywatelskie w życiu zawodowym i społecznym.

Wyniki badań zawarte w niniejszym sprawozdaniu można traktować jako wskaźnik poziomu zainteresowań i wiedzy historycznej, stosunku do historii, tradycji wojskowej oraz patriotyzmu, a także postaw obywatelskich żołnierzy zawodowych.

SUMMARY

Analysis of issues brought up is based on findings conducted by the Military Bureau of Public Examinations, acting as part of the Military Centre of Civil Education which was carried out in the March and April 2016 on the representative test on regular soldiers of Armed Forces of the Republic of Poland. Results of the survey are proving that constantly classes conducted in the environment for servicemen in the scope of the civil education are contributing to recognize values by his civil, dictated members of real conducts with strong feeling the patriotism and the responsibility, both in the working life as well as social. However although empirical data are an indicator of enough big feeling the patriotism and civil employing regular soldiers, one should take action affecting the improvement in such attitudes, especially in the corps of professional privates. With result of it a higher morale can be, stronger bond with the army and the society, and because of that bigger involving in matters the country and is strengthening

The article presents a sociological and empirical analysis of the level of patriotism, historical awareness and forming of the morale among professional soldiers of the Polish Army, as well as the diagnosis of the process of civic and aimed at defense education conducted within the structures of the Ministry of National Defense. These aspects imply the attitude of the soldiers to military service and, as a consequence, affect the security of the state and nation. Patriotic and aimed at defense attitudes relate to the knowledge of Polish history and the historical consciousness of the soldiers. Civic engagement is expressed through the attitude of soldiers to uniform, military and national symbols, their interest in public affairs, and social activity within the military service and beyond. These characteristics are shaped by the professional cadres of the Polish Army through the

continuously implemented civic education in the army, which is one of the elements of training soldiers.

The analysis of the discussed issues based on the results of a study conducted by the Military Social Research Office, operating within the Military Civic Education Center, which was carried out in March and April 2017 on a representative sample of professional soldiers of the Polish Army.

The results of the survey demonstrate that the implementation of civic education in the military environment contributes to a conscious enrichment of historical knowledge, as well as helps the soldiers to internalize proper civic attitudes, based on a strong sense of patriotism and responsibility, both in their professional and social lives. It is important to note, however, that this is a continuous process, so it is important to continue educational programs among professionals that contribute, as empirical studies prove, to building and sustaining a sense of patriotism and civic engagement of the soldiers. Action is needed to improve such attitudes, especially in the professional corps. This all can give a result in higher morale, stronger ties with the military and society, and therefore greater involvement in the affairs of the country and strengthening its security.

KEYWORDS

professional soldiers, patriotism, historical consciousness, pro-social education, civic education

BIBLIOGRAFIA

Ani książkę, ani kupiec: obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej, (red.) J. Szacki, (przeł.) B. Szacka, J. Szacki, A. Szymanowski, E. Woydyłto, Znak oraz Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa – Kraków 1997.

Arystoteles, *Polityka*, (przeł., słowem wstępnym i komentarzem opatrzył) L. Piotrowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Baumeister R. F., Muraven M., *Identity as adaptation to social, cultural, and historical context*, „Journal of adolescence” 19.5 (1996).

Edukacja obywatelska w społeczeństwie wielokulturowym, (red.) A. Szerłaż, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.

- Koncepcja Badań Społecznych do projektu: J. Zauer, *Świadomość historyczna, poczucie patriotyzmu, edukacja obywatelska i proobronna w Siłach Zbrojnych RP*, WCEO, Warszawa 2017.
- Król M., *Historia myśli politycznej. Od Machiavellego po czasy współczesne*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk 2001.
- Locke J., *Dwa traktaty o rządzie*, (tłum.) Z. Rau, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
- Millon-Desol Ch., *Zasada pomocniczości*, (przet.) Cz. Porębski, Kraków 1995, [w:] M. Magoska, *Obywatel w procesie zmian*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2001.
- Pełczyński Z. A., *Wolność, państwo, społeczeństwo. Hegel a problemy współczesnej filozofii politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998.
- Pietrzyk-Reeves D., *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.
- Shils E., *Co to jest społeczeństwo obywatelskie*, [w:] *Europa i społeczeństwo obywatelskie. Rozmowy w Castel Gandolfo*, (red.) K. Michalski, Wydawnictwo Znak, Kraków 1994, za: Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych, *Spółeczeństwo Obywatelskie i jego instytucje*, Opracowania tematyczne OT – 627, Kancelaria Senatu, Warszawa 2014.
- Siemek M. J., *Hegel i filozofia*, „Oficyna Naukowa”, Warszawa 1998.
- Sińczuch M., Zauer J., *Edukacja obywatelska i proobronna w Siłach Zbrojnych RP. Postawy obywatelskie w wojsku*, WCEO, Warszawa 2016.
- Sińczuch M., Zauer J., *Świadomość historyczna oraz poczucie patriotyzmu wśród żołnierzy zawodowych*, WCEO, Warszawa 2015.
- Zauer J., *Świadomość historyczna, poczucie patriotyzmu, edukacja obywatelska i proobronna w Siłach Zbrojnych RP*, WCEO, Warszawa 2017.

Strony internetowe

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/swiadomosc-historyczna;3984377.html>

<http://www.wojsko-polskie.pl/pl/pages/edukacja-obywatelska-w/>